

FEUDALISME I INFRAESTRUCTURA ARTESANAL: DE MADÎNA MAYÛRQA A CIUTAT DE MALLORCA. (1230 - 1315)

MARGALIDA BERNAT I ROCA

«[...] els sarraïns que han molt bona manera en assò que tot hom per ric hom que sia per tot assò no.s lexa de mostrar a son fill alcun mester, per só que si li fallia la riquesa que pogués viure per son mester [...]»

Ramon Llull

«Si tu est pobre e hauras molts fills, a tots heretaras alguna art, los mostraras passar llur vida»

Anselm Turmeda

0. Introducció.

Sovint s'ha afirmat que el muntatge artesanal mallorquí d'època cristiana es va fonamentar sobre el musulmà anterior a la conquesta feudal,¹ si bé mai s'ha fet res concret per demostrar fins a quin punt és cert. Els esdeveniments de 1229 suposaren la desaparició de l'estructura socioeconòmica andalusina² i un dels aspectes cada cop més inqüestionable és el del genocidi dels primers moments³ que es va perllongar amb la resistència dels refugiats a les muntanyes, més enllà de 1232,⁴ i ho demostra bé que, a 1241, encara s'efectuassin pagaments en concepte d'anar a *perseguir moragots montañesos*.⁵ Ara bé, d'una part, els

1 A. SANTAMARIA: "El Reino de Mallorca en la primera mitad del S. XV", *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Palma de Mallorca, 1955, 28.

A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca (1.230-1.343)*, Palma de Mallorca, 1990, 399.

2 M. BARCELO: "Alguns problemes d'Història Agrària mallorquina suggerits pel text d'Al-Zuhri", *Sobre Mayûrqa*, Palma de Mallorca, 1984, 44. [Quaderns de Ca la Gran Cristiana, 2].

M. BARCELO: "Vespres de Feudals. La societat de Sharq al-Andalus just abans de la conquesta catalana", *Estudi General*, núm. 5-6: Actes del Col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona: La formació i expansió del feudalisme català, Girona, 1985-1986, 237-251.

3 JAUME I: *Crònica o Llibre dels Feits*, Barcelona, 1.988, Ca 86: «e no s'amagaren tan bé que vint milia no hi morissen a l'entrar si que quan nós fom a la porta de l'Almudaina trobant-ne bé tres-cents morts ...».

Bernat DESCLOT: *Crònica*, Barcelona, 1982, Ca XLVII: «e viren tants sarraïns morts per cases, e per carrers, e per horts e per cortals, que gran feredat era lo veer [...] e foren cinquanta milia los sarraïns que hi moriren, [...]».

Fins i tot, tenint en compte un cert grau d'exageració per part dels relators, cal preguntar-se quina degué ésser realment la mortandad per provocar una "sensació" d'aquelles proporcions en els vencedors. Per a una altra perspectiva, G. ROSSELLO BORDOY: "Notes sobre la conquesta de Mallorca (1229-1235): el testimoni dels vençuts", *Mayûrqa*, 22, 1989, II, 541-549.

4 M. BARCELO: "El tractat de Capdepera de 17 de juny de 1231 entre Jaume I i Abu 'Abd Allah Muhammad de Manurqa. Sobre la funció social i política dels fuqaha", *BSAL*, 38, 1981, 233-249.

R. SOTO COMPANYY: "Mallorca, 1229-1302: del 'Repartiment' a las Ordinacions", *Historia de los Pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de Aragón: Aragón, Baleares*, 1984, 117.

5 P de A. PEÑA: "Revelaciones curiosas (S. XIII-XIV)", *BSAL*, VI, 1896, 345.

musulmans que restaren sotmesos majoritàriament eren els menys afavorits⁶ i sols pogueren abandonar l'illa després d'alliberar-se o acabaren per diluir-se amb certa rapidesa en el sí de la nova societat després d'una conversió més o manco forçosa. Tot això enmig d'un clima en el què l'església feia tot el possible per a què els musulmans no restassin com a pobladors de l'illa.⁷ El cas de benestants com els Bennàssar, al realitzar el pas de «clan» andalusí a «llinatge» català, constitueix una vertadera excepció.⁸

El fet és que l'any 1280 és considera com a la fi de la majoria de població de conquesta,⁹ passant a nodrir-se l'esclavatge de la tracta i el cors.¹⁰ A més d'aquests aspectes socials, la transformació de la madina en ciutat cristiana va essent més ben coneguda¹¹ i es van manifestant trets que no s'havien valorat prou. Però, així tot, és costum dedicar una gran atenció a la distribució de terres i cases,¹² deixant de banda el cas dels obradors, quan, a hores d'ara, es va fent palés que tengueren una particular importància. Cal parlar d'un repartiment feudal de les manufactures andalusines, sempre considerant-les al marge dels molins i els forns com a casos de particular significació.¹³

Ençà i enllà hi ha un cert cabal de notícies (no necessàriament inèdites) que permeten besllumar quelcom del que va passar amb aquestes manufactures després de la conquesta. El que aquí es pretén és dur a terme una primera recollida i revisió d'aquesta informació dispersa per tal de començar a fixar uns trets generals d'aquest pas de la manufactura andalusina a la manufactura feudal. Una tasca que pot cobrar un major significat des del moment en què s'han de veure els obradors com a generadors d'una rendibilitat econòmica

- 6 Ara per ara, el cas menorquí és el més ben conegut: J. SASTRE MOLL: "Notas sobre la població musulmana de Menorca (1287)", *Actes de les V Jornades d'Estudis Històrics Locals: Les Illes orientals d'Andalus*, Ciutat de Mallorca, 1987, 145-161.
- 7 En aquest sentit, el papa Gregori IX, al llarg de l'any 1240 va sol·licitar diverses vegades a l'infant Pere de Portugal, als templers i als hospitalers que no permetessin que els «sarrains» poblassin l'illa. LL. PÉREZ MARTINEZ, B. COLL I TOMÀS: *Ramon de Torrella. Primer Bisbe de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1988., 23: Doc. 22 i Doc. 24 i 32: Doc. 48. [Col·lecció La Seu, 1]
- Aquesta petició va esser renovada pel papa Inocenci V a l'any 1248. LL. PÉREZ MARTINEZ, B. COLL I TOMÀS: *Ramon de Torrella*, 84: Doc. 180.
- 8 P. DE MONTANER; M. M. RIERA FRAU: "Los Bennàsser d'Alfàbia: del clan andalusí al llinatge catalán", *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*, Palma de Mallorca, 1993, 175-208.
- 9 R. SOTO COMPANYY: "Sobre mudexars a Mallorca fins a finals del S. XIII", *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayúrqqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló-Bordoy*, Mallorca, 1982, 195-221.
- R. SOTO COMPANYY: "La població musulmana en Mallorca bajo el dominio cristiano/I (1240-1276)", *Fontes Rerum Balearium*, II, 1, 1978, 65-80.
- R. SOTO COMPANYY: "La població musulmana en Mallorca bajo el dominio cristiano/II (1240-1276)", *Fontes Rerum Balearium*, Vol. III, 3, 1978, 549-564.
- 10 Francisco SEVILLANO COLOM: "Demografía y esclavos del S. XV en Mallorca", *BSAL*, 34, 1973, 160-197.
- Ramon ROSSELLO VAQUER, JAUME BOVER: "Esclaus albanesos a Mallorca i Menorca a l'Edat Mitjana", *Estudis Balearics*, 9, 1983, 57-64.
- Jaume SASTRE MOLL: "Notas sobre la esclavitud en Mallorca: El 'Libre de sarrayns e de grecs de l'any de MCCCXXX", *Mayúrqqa*, 21, 1985ç1987, 101-120.
- Jaume SASTRE MOLL: "Musulmanes en Mallorca en la primera mitad del S. XIV", *BSAL*, 48, 1992, 25-50.
- Margalida PUJOL: "L'esclavitud en el Regne de Mallorca", *BSAL*, 52, 1996, 129-140.
- 11 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madina Mayúrqqa*, Palma de Mallorca, 1993 [Col·lecció Quaderns de la Gerència d'Urbanisme, 1]
- M. M. RIERA FRAU: "Aigua i disseny urbà: Madina Mayúrqqa", *Afers*, 18, 1994, 305-312.
- 12 Jean BISSON: "Note statistique sur le Repartiment de Majorque (1232)", *BSAL*, 33, 1968, 51-62.
- Jean BISSON: *La terre et l'home aux îles Baléares*, Aix-en-Provence, 1977.
- R. SOTO COMPANYY: "Quan Mallorca era Mayúrqqa", *L'Avenç*, 16, 1979, 25-32.
- Pau CATEURA BENASSER: "Los caballeros en la repoblación señorial de Mallorca", *Actes de les IV Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca i el Sud francès*, Palma de Mallorca, 1986, 83-89.
- 13 Miquel BARCELO: "Els molins de Mayúrqqa", *Actes de les V Jornades d'Estudis Històrics Locals: Les Illes orientals d'Andalus*, Ciutat de Mallorca, 1987, 253-262.

immediata. I això no deixa d'esser un factor de contrast quan, com ha demostrat R. Soto, en els primers anys de colonització, els beneficis derivats de la directa explotació de la terra donaren unes rendes més aviat minses.¹⁴ És fàcil, per tant, entendre com dins les primeres dècades després de la conquesta, els obradors no sofrissin grans transformacions, preferint-se fer-ne una ràpida explotació tal qual els trobaren. Podria corroborar aquest interès de guanys el fet de que, a l'entorn de 1232, hi hagués una acció clara per ampliar la xarxa d'obradors andalusins amb la construcció de nous.¹⁵

1. Sobre el nombre d'obradors a Madîna Mayûrqa.

Segons els diferents textos del repartiment,¹⁶ Madîna Mayûrqa, restant-li la reserva reial del pacte de 1228 dels espais vinculats al *wâlî*,¹⁷ va esser dividida en 8 porcions¹⁸ (Plànol 1). La mitat va correspondre al rei, coincidint pràcticament amb la Vila d'Amunt segons les fites contengudes tant en la versió catalana¹⁹ com en l'aràbiga.²⁰ En ambdues fonts es va suposar l'existència d'un mateix nombre d'obradors en tots els sectors, xifrant-se en un ideal de 80, possiblement cercant fixar un mòdul paritari per a totes les porcions. Això donaria un total de 320 obradors pel rei i altres 320 a les altres porcions. Així ho especifica tant la versió aràbiga²¹ com la catalana,²² obtenint-se efectivament un ideal de 640 obradors. Una quantitat certament sorprenent que cal contrastar amb les que facilita el *Còdex Català*. El text on es fa la primera relació d'obradors contenguts en els 4 sectors reials diu:

E son en la p(ar)tida del Senyor Rey .CCC.XXI. obradors, zo es en aquela meytat la qual ad el p(er)ta(n)nyia per part. E son en la p(ar)tida del Senyor Rey .XXVII. obradors entre los carnicers, els venedors de oles. E en los venedors veys dels olers .XVII. obradors. E son .XXV. obradors aquels en los quals carbo se venia, eyera obrat argent. E en lo mercat en lo qual venien avarques, et espart, e ferramenta, eren .XL.VI. obradors. E de la porta de Lalmudayna entro ad Alfagenos son .XXVIII. obradors. Et aquella partida la qual es garda a la p(ar)t de Orient Dalmaza .XL. obradors. E en aquella tira la qual esguarda amigdia en Almaza .VIII. obrador. E de la costa de Misca entro lo beuredor son .XC.II. obradors. E de la casa Dabolazat entro a la porta de Balbelet son .XL.III. obradors. Et

14 R. SOTO COMPANYY: 1991 "Ovelles, vaques, porcs i eclesiàstics", *Estudis d'Història Econòmica*, 1, 1991, 13-30.

15 Estanislau de K. AGUILLO: "Capbreu ordenat l'any 1304, dels establiments i donacions fet per Don Nuno Sañç, de la seva porció", *BSAL*, 15, 1914-1915, 273-285: nùms. 300 i 320.

16 JAIME BUSQUETS MULET: "El Còdice latinoaràbig del Repartimiento de Mallorca (Parte latina)", *BSAL*, 30, 1952, 708-758. Existeix tirada apart amb numeració pròpia que és la utilitzada, Palma, 1953.

JAIME BUSQUETS MULET: "El Còdice latinoaràbig del Repartimiento de Malloca (Texto Àrabe)", *Homenaje a Millás-Valllicrosa*, Barcelona, 1954. (D'ara al davant, es citarà com a Còdice ... Texto Àrabe).
R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1984.

17 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear. Reinado de Jaime I", *Fontes Rerum Balearium*, I, 1977, 18: Doc. 3. A 1228, en la promesa de compensar els que prenguessin parts a la conquesta de Mayûrqa en proporció a l'ajuda donada, Jaume I feu constar clarament que «*nos similiter habeamus partem nostram omnium predictorum secundum numerum militum et hominum armatorum qui nobiscum fuerint, retentis alcaceriis et staticis regum in civitatibus ultra debitam portionem nobis competentem*».

18 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 71.

JAIME BUSQUETS MULET: "El Còdice latinoaràbig del Texto Àrabe", f. 34r.

19 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, ff. 71v-82r.

20 JAIME BUSQUETS MULET: "El Còdice latinoaràbig del Texto Àrabe", ff. 34r-35v.

21 JAIME BUSQUETS MULET: "El Còdice latinoaràbig del Texto Àrabe", p. **

22 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, ff. 72v, 73r i 73v.

*en lo barri de Alhag Algazel .V. obradors, e daquels .V. son .II. obradors de Alahg. E senes aqueles ha lo Senyor Rey en Alqueteria .II. carreres e miya, e .XX. entre alatias e alaquerias.*²³

Gairebé sempre s'ha vist i acceptat un total de 321 obradors com a correcte, quan hi ha un error que ja apareix el recompte fet per J. Ma. Quadrado. En efecte, en la enumeració d'obradors duita a terme per aquest autor hi ha un desfasament de 40 unitats en relació al nombre real, tot derivat d'una incorrecta lectura d'un dels enunciats²⁴ i que no s'ha corregit fins el moment.²⁵ Ara bé, després de cotejar la lectura de J. Ma. Quadrado i la realitzada per R. Soto (que no registra cap esmena a la fe d'errades sobre la xifra per ell donada), més un elemental repàs de la suma s'evidencia que no són 321 obradors, ni són els 320 que es suposa haurien d'esser i que el propi text indica unes poques línies més endavant, ni tampoc són els 322 que assenyala J. Ma. Quadrado. El total real ascendeix a 361 obradors (Quadre 1). Lògicament, cal pensar que els 80 obradors no són més que un indicador còmode per a un recompte fàcil tant a la porció reial com a les dels magnats.

¿S'ha de creure que, de donar-se un marge d'error semblant en cada una d'elles, Madina Mayúrqa comptava amb 722 obradors o més?

Certament, no deixa d'esser colpidora tal densitat d'instal·lacions manufactureres per a un nucli urbà al que els càlculs de població més ponderats li atribueixen un nombre d'habitants entorn a les 23.000/25.000 persones.²⁶ Ara bé, a altres fonts molt a l'abast, com és el *Capbreu* de la porció de Nunó Sanç²⁷ o el *Corpus Documental Balear* publicat per L. Pérez, hi figura un bon nombre d'establiments d'activitat identificable o suposable, les d'altres de dedicació no especificada i encara algunes referències indirectes (sobre aquests darrers, veure els Quadres 3, 4, 5 i 6) que, en un primer recompte, afecten a més de 80 obradors (tot i considerant-ne, amb les reiteracions). D'aquesta manera, una dada final que oscil·laria entre 640 i 700 obradors per a tota la ciutat podria no resultar tan desbarrada com semblava en un primer moment.

D'altra banda, cal tenir present que el concepte d'*obrador* pel passat, i més en el sí d'una societat andalusina, estava lluny de contemplar que el treball i venda s'efectués en grans locals. En el cas andalusí en concret, i a excepció d'unes poques activitats, els obradors eren espais reduïts, sovint una simple habitació oberta directament al carrer i sense rebotiga. Freqüentment, el taller era el propi carrer, on l'artesà treballava a la vista del

23 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, ff. 75v-76r.

24 J. M. QUADRADO: *Historia de la Conquista de Mallorca. Crònica inédita de Marsilio y de Desclot*, Palma de Mallorca, 1859, 508-509.

J. M. QUADRADO: *Privilegios y Franquicias de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1894, 277.

25 Alvaro SANTAMARIA: "Comunidades occitanas en la conquista y repoblación de Mallorca", *IV Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca i el sud francès*, Palma de Mallorca, 1986, 9-19.

M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madina Mayúrqa*, 124.

Una excepció la constitueix G. Alomar que xifra el seu recompte en 492 «tiendas», sense especificar en quines dades es fonamenta. G. ALOMAR ESTEVE: *Urbanismo regional en la Edad Media: Las Ordinacions de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*, Barcelona, 1976, 7.

26 G. ALOMAR ESTEVE: *Urbanismo regional...*, 6-12. Avaluua la població en 23.000 habitants.

M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madina Mayúrqa*, 107. tot Citant la Crònica de Jaume I (Ca 86), es diu que la xifra de 50.000 persones ha d'estar necessàriament inflada pel fet que, en el moment d'entrar les tropes feudal a Madina Mayúrqa, possiblement en ella s'hi trobava refugiada gent d'altres indrets de l'illa, especialment del *ahwaz*.

J. M. QUADRADO: *Historia de la Conquista de Mallorca ...*, 286, n. 128. Aquest autor fa pujar el nombre d'habitants fins 80.000.

27 Estanislaou de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", 209-224.

públic. D'aquesta manera és com es pot explicar l'aglomeració d'un considerable nombre d'obradors en carrers (o altres indrets) que, objectivament, no els hi podrien donar cabuda.

2. Les activitats de Madîna Mayûrqa.

Si bé es pot inferir un nombre elevat d'obradors per a Madîna Mayûrqa, a l'hora d'identificar quines eren les seves activitats, la informació a l'abast és molt minsa. Així com ho presenta el Quadre 2, just són deu els oficis clarament identificables. Ara bé, aquesta manca de notícies el que ve a indicar és que no hi hagué cap preocupació, en un primer moment, per registrar amb quina activitat estaven relacionats cada un dels obradors a repartir, interessant només el seu nombre. Si es va fer ús d'algun nom, sovint es tracta d'una fita per delimitar certs espais o certes sèries d'immobles.

Malgrat aquesta circumstància, el comentari de la breu llista val la pena tenir-se en compte, sempre tenint present que el nombre d'esments mai és equivalent a nombre d'artesans. De les deu activitats, sols una correspon al sector primari, tota vegada que es relaciona amb l'explotació forestal: és el cas del carboner que es troba vinculat amb el nom d'un forn, a més de sebre's de l'existència d'obradors on es venia carbó.

Dins del sector secundari es troben els perfumistes/especiers, dels que apareixen fins a set mencions; un fuster vinculat al nom de tot un barri; un sol forner donant nom a un obrador específic, sabent-se de l'existència d'almenys 20 d'aquests establiments,²⁸ el calafat, malgrat que la seva activitat es relacioni amb la fusteria de naus, sempre apareix relacionat amb forns; la manufactura tèxtil està indicada per un filador, que dóna nom al barri, i un paraire que apareix també en la denominació d'un barri i, a més a més, d'una casa; i el carnisser, anomenant-se expressament els obradors. El sector terciari es troba representat únicament pel barber i el manescal, possiblement relacionables entre sí.

A aquest llistat, necessàriament s'han d'afegir aquelles altres activitats de caire més comercial com són els «*venedors*» ubicats o no en un mercat. Destaquen per importància els que fan referència a l'argent i en ells es troba una coincidència de venda i obratge, cosa que també es pot inferir pel cas de la ferramenta, l'espert i les avarques, ja que quan es parla de la seva venda, es fa en relació al mercat, tot indicant el nombre d'obradors que hi ha. Aquest fet és suggeridor que es poguessin manufacturar i vendre en un mateix espai. No succeeix el mateix amb les olles, de les que només es citen clarament els punts de venda. Cal remarcar també l'existència d'una alcaisseria,²⁹ *al-qaysâriyya*, de la que al rei li correspongueren dos carrers i mig, amb 20 obradors dedicats al perfum. Si el repartiment d'aquesta instal·lació es va fer amb el mateix criteri de mitats que la resta de la madîna, cal preguntar-se si la seva extensió total seria de cinc carrers, si els altres obradors que s'hi trobassin serien en idèntic nombre de 20 i si estarien dedicats a la venda d'altres productes de luxe, com la seda, o d'espècies.

Resulta evident que aquest elenc resulta d'una pobresa extremada, donada la poca varietat d'activitats manufactureres que es detecten amb certa claredat. Sols acudint al cabal de referències dispers, ja al·ludit, es pot besllumar fins a quin punt aquest silenci no està justificat. Efectivament, Madîna Mayûrqa comptava amb una gran varietat de produccions artesanals, tal i com a correspon a un nucli urbà representant d'un estat enmig d'un entorn

28 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 40v-41r.

29 Sembla inadmissible acceptar-ne l'existència de dues, ja que una lectura atenta del *Còdex Català* no permet inferir-ho de cap manera. Sobre una suposada duplicitat d'aquest indret, G. ALOMAR ESTEVE: *Urbanismo regional...*, 7.

eminentment agrari, sense que això vulgui dir que al resta de l'illa no s'hi donassin alguns tipus de produccions molt determinats.

3. El repartiment d'obradors a la part reial.

Pel moment, sols es farà l'aproximació a partir del contingut del *Còdex Català*, deixant per estudis posteriors altra documentació i tot tenint present que altres fonts que podrien permetre un coneixement més complet del que succeí amb les restants porcions en què es va dividir la madina, ara per ara, resten a l'espera d'un buidat sistemàtic en aquest sentit o no es tenen a l'abast.

Amb tot, aquesta primera anàlisi, encara que només ofereix una visió parcial i que sols es pot considerar a nivell indicatiu, és de cabal importància. En aquest apartat, el que s'interessà és establir quina va esser la porció d'obradors entregats als diferents porcioners i quina es va reservar el monarca. L'apartat següent es dedicarà a veure en raó de què varen esser entregats els obradors al diferents porcioners. Per començar, el *Còdex Català*, tot conservant el còmput erroni, informa que:

Aquests .CCC.XX. obradors foren en parts dep(a)tiits. e la .I. part daquestes .III. fo de p(a)rtida en .II. parts. E la una d'aquestes .II. parts p(er)tange als frares del Temple e als seus parzoners. E l'altra romas ab les davant dites .II. parts del Senyor Rey.³⁰

Es té, per tant, que dues havien d'esser de 106 obradors i una tercera de 107. Una d'elles, a la vegada, es va tornar dividir en altres dues, per tal d'entregar una de les mitats als cavallers dels Temple. Això deixava 266/267 obradors encara en poder del rei. Acte seguit d'aquesta distribució, el *Còdex Català* desenvolupa específicament el nombre d'obradors entregats a cada porcioner, acompanyant-la de les fites necessàries per a la seva localització dins Ciutat.³¹ La sistematització de la llarga relació de dades té com a resultat el Quadre 6, simplificable al contingut del Quadre 7.

Rei i porcioners feren una distribució gairebé a mitat per mitat, ja que els obradors entregats als porcioners representen un 50,14 % i els que restaren en mans reials són el 49,86 %, essent la diferència absoluta d'un sol obrador. Altra cosa que evidencia aquest quadre és tota una sèrie de disfuncions que es comentaran acte seguit.

3.1. El Temple.

En primer lloc, el *Còdex Català* assenyalava que el Temple va rebre 55 obradors en una ocasió i 54 unes poques línies més endavant. La suma real que reflexa el Quadre 6 ve a confirmar la primera de les dades. Amb aquesta distribució, el Temple es convertí amb l'adjudicatari d'efectivament 55 obradors, essent d'aquesta manera el major dels porcioners fora del propi monarca.

Cal dedicar un petit comentari al tipus d'obradors rebuts. Dels 55, s'ignora quina podia esser la naturalesa de 25. De l'altra mitat, se'n tenen 5 a la Porta de l'Almudí i això fa sospitar si podien tenir alguna relació amb la comercialització de cereals, donat el topònim

30 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 76r.

31 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 76r-78r

de la porta de referència, si bé cal suposar si també tenien alguna relació amb el tràfic marítim. Però són els 25 que encara resten els vertaderament remarcables: 5 es relacionen amb l'obratge i venda d'argent (que apareixen vinculats amb la venda de carbó) i els darrers 20 són, significativament, la totalitat dels obradors dels «*alatars*», o perfumistes, ubicats a l'indret singular de l'alcaisseria, coneguda seu de la comercialització de productes de luxe (Quadre 12). Per altra part, el nom de «*alatars*», al marge de la seva presència dins d'aquest espai comercial específic, se'l troba a diversos indrets de la madina, usat com a fita.³²

A més d'aquesta dotació, el Temple va esser un important porcioner també per les altres propietats rebudes. En un principi varen esser: 389 cases³³ (12 d'elles a l'Almudaina)³⁴ i 4 forns³⁵ a Ciutat; 6 alqueries, 2 rafals i 1 almúnia en el Terme,³⁶ 2 molins a la síquia de Canet³⁷ i 1 a la síquia de 'Ayn al-Amir;³⁸ a Pollença, juntament amb Guillem de Montcada, Ramon Alemany i Guillem de Clermont, 17 alqueries, 31 rafals i 2 sense qualificar,³⁹ 1 altra alqueria a Petra;⁴⁰ a Montuïri i compartint amb els cavallers ja esmentats, 30 alqueries, 4 rafals i 1 sense qualificar.⁴¹ finalment, a les Muntanyes i també compartint-les, 23 alqueries i 3 rafals.⁴² Segons el *Còdex Català*, tot aquest conjunt suposa 525 cavalleries i mitja, que impliquen el servici de 4 cavallers.⁴³ Aquest botí va esser objecte de remodelacions que, en un principi, suposaren una pèrdua a favor dels Homes de Tortosa, però que ràpidament va esser compensada amb l'adjudicació d'altres partides i acabà per doblar la seva extensió original tot partint de la compra de porcions properes o limítrofes a les seves. Sobre totes elles, el Temple va exercir una total jurisdicció des del primer moment.⁴⁴

3.2. Els magnats.

Consumada la conquesta, la divisió en vuit parts va afectar ciutat i illa. Enncara que conegut, cal recordar com aquestes vuit parts s'organitzaren en quatre grans grups de receptors, mitjançant els quals s'havia d'efectuar el subrepartiment. En la porció reial, aquests magnats es toben principalment representats, a nivel individual, per dues figures senyeres: el Paborde de Tarragona i En Carroç. Dos personatges que suposen la presència del poder feudal pur, i els que s'hauria de sumar el Temple, ja tractat. Aquest poder feudal, encara que no inexistent, es donava amb les municipalitats, encara que més matisat.

3.2.1. Ferrer de Sant Martí, Paborde de Tarragona.

32 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 72v i 79 r. Es tracta d'un carrer i d'un alberg.

33 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 8v.

34 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 78v

35 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 82r.

36 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, ff. 3r-3v, 5r i 50r-50v.

37 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 27r.

38 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 28v

39 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, ff. 8v i 56v-57r.

40 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 62r-62v.

41 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 65v-66r.

42 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 68r-68v.

43 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 24v.

44 J. ROTGER I CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*, Pollença, 1995, 2623-34.

A. M. RODRIGUEZ CARREÑO: "Conquesta i feudalització: El cas de Pollença, Mallorca (1298-1304)", *Estudi General*, 5-6, Girona, 1985-1986, 371-387.

Sobre el model de proximitat aplicable als assentaments d'època andalusí que poden haver servit de punt de partida per aquestes annexions: A. Poveda: "Assaig de construcció d'un model aplicable als assentaments de Mayúrga", *Afers*, 18, 1994, 281-294.

Del Paborde de Tarragona es sap que va esser adjudicatari de 21 obradors, de naturalesa desconeguda i dels que sols es coneix la seva ubicació (Quadre 6). Representen el 10,50 % del total de la part reial (Quadre 8) i es complementaren amb una considerable dotació de terres al Terme i a Inca, que suposen 87 jовades, més 66 cases, 2 horts, 2 molins i 1 forn a Ciutat (Quadre 10). Tal és el que registra el *Còdex Català*, emperò una altra font proporciona un altre tipus d'informació. En efecte, per còpies posteriors, una de 1284 i una altra de 1521, i per una publicació de G. Llabrés, es coneix un escrit de 31 de març de 1230 en el que consta la porció que li havia de correspondre per ell i els cavallers que l'havien acompanyat. Tot seguint aquest document, es té que havia de rebre un antic cementeri musulmà a més de les cases i places voltants, 4 jовades al «*rahal Almoztabab*», les alqueries de «*Solanda*», «*Milian*», «*Peliar*» i «*Peliarela*» especificant «*que sunt in termino de Sisneu et de Petra*», una altra alqueria dita «*Castellig*» i les anomenades «*Olloc*», «*Albonia*» i «*Rahal*» amb la indicació «*apud Montoerium*», l'illa de «*Capraria*» o «*Caprariola*» i a Inca s'haurien d'afegir les alqueries «*Benizem*», «*Manachor/Manchor*» i «*Silvar*». ⁴⁵ El problema rau en què quan es contrasten aquestes dades amb el *Còdex Català*, redactat a 1232, no casen. Es té que «*Milian*», «*Benimuger*», «*Olloc*» i «*Rahal*» no hi consten ni amb aquesta grafia ni en cap de semblant. ⁴⁶ L'alqueria «*Solanda*» figura com a concedida a Ferran P. de Pina, cavaller. ⁴⁷ Peliar i Peliarela poden esser «*Pellia*» i «*Pellia reuia*» o «*Pellar*» i «*Pellarella*», que efectivament es troben a Petra, però en cap dels casos coincideix amb propietats del Paborde. «*Pella*» s'entregà a En Carroç, a l'igual que «*Pellia reuia*», ⁴⁸ mentre que «*Pellar*» i «*Pellarella*» sembla que romangueren en poder del rei. ⁴⁹ Pel que fa a Inca, «*Manachor/Manchor*» va esser entregat a R(otland?) Lai ⁵⁰ i «*Silvar*» restà en mans reials. ⁵¹ A tot això, s'hi ha d'afegir una concessió d'aigua amb dret a construir un molí a Ciutat. ⁵²

A hores d'ara, són relativament pocs els trets que es coneixen sobre la personalitat de Ferrer de Sant Martí. Es pot dir que amb ell acudiren a la conquesta de Mallorca almenys quatre cavallers més del seu llinatge: Ramon, Pere, Guillem i Francesc. ⁵³ Del primer d'ells, Ramon, es sap amb certesa que era germà de Ferrer i que va esser el genearca del seu llinatge i casa a Mallorca, casant amb Aina Espanyol. ⁵⁴ de la família de Bernat Espanyol, també involucrat en la possessió d'obradors. Segons algun autor, Ferrer de Sant Martí, a l'any 1235 o 1236, va esser el fundador de la xarxa de parròquies de l'illa ⁵⁵ instituint en cada una d'elles un rector i un capellà, notícia que es repeteix a altres obres però donant al paborde el nom de Ferrer de Pallarès ⁵⁶ i indicant que sols es va limitar a conferir estat jurídic a una situació preexistent. ⁵⁷ Es pot afegir que, per a J. Ma. Quadrado, va esser uns dels proposats com a futur bisbe de la diòcesi de Mallorca. ⁵⁸ També va esser l'encarregat,

45 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear. I", 30-32: Doc. 17.

46 Aquest fet en sí mateix no té gaire importància, ja que no és un fet estrany que constin donacions que no compareixen al *Còdex Català*. Ara per ara, el cas més ben conegut és el de les propietats rurals de Nunó Sanç: R. SOTO COMPANYY: "La porció de Nunó Sanç. Repartiment de les terres del Sud-est de Mallorca", *Afers*, 18, 1994, 346-365.

47 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 13r.

48 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 15v

49 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 61v

50 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 6v i 54r.

51 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 88r.

52 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear. I", p 43-44: Doc. 33.

53 J. Mª BOVER: *Nobiliario mallorquín*, Palma de Mallorca, 1983, 359.

A. y A. GARCIA CARAFFA: *El Solar catalán, valenciano y balear*, San Sebastián, 1969, IV, 150.

54 P. DE MONTANER: "Els orígens de l'aristocràcia vella mallorquina", *Afers*, 18, 1995, 405-425, especialment les planes 409-410.

55 J. ROTGER I CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*, 26.

56 Josep CAPO JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí*, Palma de Mallorca, 1980, I, 63.

57 Pere XAMENA, Francesc RIERA: *Història de l'Església a Mallorca*, Palma de Mallorca, 1986, 47.

58 J. M. QUADRADO: *Historia de la Conquesta de Mallorca ...*, 182, n. 26.

per ordre del papa Gregori IX, de tasques com la de gestionar la polèmica dotació de l'església de Mallorca davant Jaume I⁵⁹ i la d'esser-ne el responsable de rebre-la i conservar-la fins la provisió de bisbe.⁶⁰

Ara bé, el que aquí interessa de bon de veres, precisament per la naturalesa de la personalitat del Paborde, són els bens que va aconseguir i no és tant la quantitat com el caràcter d'alguns d'ells. Al marge dels immobles, el botí en bens mobles acumulat en un primer moment degué ésser prou destacat com per a què, dos dies després del saqueig de l'alberg de Gil de Alagón, el saquejat fos precisament el de Ferrer de Sant Martí.⁶¹ Sobre el paper que representen els obradors enmig dels bens del Paborde, a més del summament important rendiment agrari que les terres li poguessin proporcionar, no cal dubtar que venen a mostrar com les manufactures no eren menys importants dins dels conjunt dels beneficis que esperava obtenir. De fet, els obradors que anaren a parar a les seves mans varen ésser més dels provinents de la donació reial, ja que almenys en consta la compra d'un a Nunó Sanç.⁶² Probablement, no va ésser l'únic.

3.2.2. En Carroç, Almirall de Mallorca.

En Carroç és el menys afavorit pel que fa a obradors, ja que sol en va rebre 7, que representen sols un 3,87 % dels de la part reial (Quadre 5), tots en el Carrer de la «Cèquia», i que s'acompletaren amb alqueries i rafals a Sineu, Petra i Montuïri, més 1 forn a Ciutat (Quadre 11). Part d'aquestes adjudicacions passaren a poder de Nunó Sanç per compra.⁶³ I algunes retornaren a En Carroç per donació de Nunó Sanç, com l'alqueria «Perrina» que, a la vegada, donà a l'església de Santa Maria de «Felanitz» a 1234⁶⁴ «Mancorne Abeniaria» que, juntament amb la «vila» de Felanitx, va traspasar a Guillem de Sant Melio i Pere Mir a 1253.⁶⁵

Per a J.Ma. Bover, En Carroç va ésser senyor de la vila i terme de Felanitx amb jurisdicció civil i criminal alta i baixa, mer i mixt imperi.⁶⁶ Sobre la fiabilitat d'aquesta notícia sols hi apunta una dada de 1351, quan a rel d'un plet entre els jurats de la vila i Guillem Valentí Sestorres,⁶⁷ alguns testimonis recordaren que n'havien sentit parlar:

Guillem Pi, habitador de la parròquia de Felanitx [...] diu que sentia contar al seu pare Bernat Pi que certa persona, de la qual no recorda el nom, tenia alguna jurisdicció sobre Felanitx i per ella havia de tenir un cavall armat, però el rei que

59 Pere XAMENA, Francesc RIERA: *Història de l'Església ...*, 44-45.

El text d'aquest del document corresponent es pot trobar transcrit a: M. ROTGER, J. MIRALLES: "Cartulario del primer Obispo de Mallorca", *BSAL*, XIII, 158-159: Doc. XXXIII.

60 J. M^o MARTÍ I BONET: "Constitució del Bisbat de Mallorca (a. 1237)", *Set segles i mig de germanor. Esglésies de Mallorca i del Principat, 1238-1988.*, Barcelona/Ciutat de Mallorca, xxxx, 52-75.

61 JAUME I: *Crònica ...*, Cap. 90 i 91.

62 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear.I", p 57-58: Doc. 52.

63 A. MUT CALAFELL, G. ROSSELLO BORDOY: *La 'Remembrança' de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1993, 158-160.

64 Pere XAMENA, Ramon ROSSELLO: *Història de Felanitx*; Palma de Mallorca, 1976, 1,34.

65 Pere XAMENA, Famon ROSSELLO: *Història de Felanitx*, I, 35.

66 J. M^o BOVER: *Nobiliario mallorquín*, 101-102.

67 Sobre el gènere del mateix nom, repoblador de Mallorca a 1230, i els seus descendents: Maria BARCELO CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL: *Ferrando Valentí i la seva família*, Barcelona, 1996. Per l'iniciador de la nissaga mallorquina, veure especialment 23. [Col. Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 5].

*llavors era, el dispensà d'aquesta obligació i el cavaller de la seva part va entregar el domini jurisdiccional».*⁶⁸

Ara bé, l'existència d'una certa jurisdiccionalitat i la seva renúncia o abolicció,⁶⁹ tal vegada, tengui a veure amb el fet que En Carroç en va rebre dispensa probablement l'any 1241 quan, per mort Nunó Sanç, els béns i drets d'aquest passaren a mans de Jaume I.⁷⁰ Emperò, cal posar en entredit la notícia tal qual la recolleix J.Ma. Bover, ja que en els anys en què hauria de donar-se la jurisdicció com ell la planteja, Felanitx no tenia entitat de vila. Per començar, segons al-Idrisí, al S. XII, l'únic indici d'habitatge més o menys estable d'aquesta zona de l'illa ve donada pel *hisn Fillanits*.⁷¹ Així, a la *Remembrança* de Nunó Sanç sols apareix una *terra de Felinis* o un *Falanis* formant part de la *Partida de Caçor*⁷² i això que hi ha una primerenca referència a la «vila de Felanitx» de 1233,⁷³ emperò tot sembla indicar que no serà fins 1300 que, a rel de les Ordinacions de Jaume II, el llogaret adquiriria oficialment i definitivament aquesta categoria,⁷⁴ evidenciant-se que qualsevol poblament andalusí havia d'esser de caràcter dispers en alqueries de tipus clànic.⁷⁵

A l'igual que amb el Paborde, es tenen poques notícies sobre el perfil personal d'En Carroç. J. Ma. Bover l'identificà erròniament amb Pere Maça,⁷⁶ quan en realitat era fill del comte d'Albània i descendent dels ducs de Croan. Formà part de l'host reial des del principi, tenint la responsabilitat d'esser el portador del *faró de llenterna* a la reraguarda de l'estol en viatge cap a Mayûrqa,⁷⁷ va esser armat cavaller pel rei Jaume I essent ja a l'illa⁷⁸ i no l'abandonà fins 1233 per incorporar-se a les hosts aragoneses, tot prenent part en la conquesta de València i l'assalt de Dénia. En el repartiment valencià va rebre el castell i vila de Rebollet, i 160 cases amb forns i molins, rebent igualment bens a Alacant. Participà en el setge de Xàtiva i, a 1266, en la conquesta de Múrcia. Des de 1246 tenia llicència per dividir i vendre cases, obradors, banys, molins, forns, alfondecs i horts a voluntat seva. Va esser el primer almirall de Mallorca, càrrec que sumà al d'almirall de Catalunya, i entre 1252 i 1254 exercí de lloctinent general de Mallorca.⁷⁹ Ara bé, el conjunt territorial rebut en el repartiment de Mallorca és substancialment inferior al del Paborde, com ho és el nombre d'obradors. Però això no es pot interpretar com a resultat d'un tipus d'interessos diferents en ambdós magnats, ja que s'ha de tenir en compte la dotació valenciana, de la que, pel moment, es desconeix la importància que hi pogueren tenir les infraestructures artesanes

68 Pere XAMENA, Ramon ROSSELLO: *Història de Felanitx*; I, 38.

69 Maria BARCELO CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL: *Ferrando Valentí...*, 26-28.

70 Pere XAMENA, Ramon ROSSELLO: *Història de Felanitx*; I, 37.

71 AL-IDRISI: *Los caminos de al-Andalus en el S. XII según 'Uns al-muhhay wa-rawud al-furay' (Solaz de corazonas y prados de contemplación)*, Madrid, 1989, 97 i 333.

72 A. MUT CALAFELL, G. ROSSELLO BORDOY: *La 'Remembrança' de Nunyo Sanç...*, 140 i 151.

73 R. SOTO COMPANY: "La porció de Nunó Sanç ...", 359, tot citant: Ramon ROSSELLO VAQUER: *Felanitx a mitjans segle XIII*, Felanitx, 1972, Doc. 9.

74 J. VICH I SALOM, J. MUNTANER I BUJOSA: *Documenta Regni Majoricarum (Miscelanea)*, Palma de Mallorca, 1945, 71-74: Doc. 52.

L'aplicació del terme *vila* al que no devia esser més que una alqueria amb proporcions de llogaret no és un fenomen aïllat al llarg del S. XIII. De fet, gairebé tots els nuclis poblacionals dels que derivarien les futures viles de l'ordenament de Jaume II reberen aquest qualificatiu en un o altre moment del segle: A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca ...*, 365.

75 Miquel BARCELO, Helena KIRCHNER: *Terra de Felanis. Felanitx quan no ho era. Assentaments andalusins al territori de Felanitx*, Palma de Mallorca, 1995.

76 J. DAMETO, V. MUT, G. ALEMANY: *Historia General de Mallorca escrita por ...III*. [Corregida ... por D. Miguel MORAGUES, pro. y D. Joaquín María BOVER], Palma, 1841, II, 764.

77 JAUME I: *Crònica*, Ca 56.

78 Bernat DESCLOT: *Crònica*, Ca XLVI.

79 R. CHABAS: "Nombramiento de almirante de Cataluña y Mallorca a favor de Carroz", *B.S.A.L.*, 8, 1899, 95.

J. LLABRÉS I BERNAL: "Carroz. Primer almirante de Mallorca", *BSAL*, XVIII, 1920, 4-9.

al marge de molins i forns. El fet és que la branca principal de la família s'instal·là a València, restant-ne a l'illa una altra, que de Felanitx passà a Alcúdia, on s'extingí.

3.3. Dues municipalitats: Barcelona i Marsella.

Les municipalitats presents a la porció reial varen ésser 10 (Quadre 6 i 7). D'entre elles, les més afavorides varen ésser tres: Barcelona, Marsella i Tarragona, que reberen respectivament 30 (un 16,55 %), 27 (14,92 %) i 21 (11,62 %) obradors (Quadre 8), quantitats que les col·loca a un mínim de 7 punts per damunt de les restants municipalitats. Aquest fet no pot considerar-se gratuït de cap de les maneres. Barcelona, Marsella i Tarragona eren, en aquells moments, tres importants emporis comercials que, al marge dels interessos agraris que poguessin tenir, també valoraven prou determinats tipus de productes manufacturats de ràpida i rentable comercialització.

3.3.1. Homes de Barcelona.

Segons indica J. Ma. Bover a la seva «memòria de pobladors» de Mallorca, els serveis dels Homes de Barcelona

*fueron premiados con ochocientas setenta y siete caballerías de la porción real; nueve alquerías de treinta y dos jovadas en el término de ciudad; vente y ocho de doscientas sesenta en el de Inca; una de diez en el de Pollença; siete de cincuenta en el de Montuñeri, y dos doscientas veinte y seis casas dentro de la ciudad.*⁸⁰

De la veracitat o no d'aquesta enumeració en poden donar fe les referències contingudes en el *Còdex Català*, però cal remarcar l'absència dels obradors en la notícia de J. Ma. Bover, malgrat suposar la considerable quantitat de 30: un 16'55 % sobre la part reial i un 8'31 sobre l total hipotètic de Ciutat.⁸¹

No és un fet gratuït que Barcelona resultàs el segon beneficiari en orde a la recepció d'obradors. Com a municipalitat, és un bon exemple del que, en el decurs dels primers anys del S. XIII, obtengueren bona part dels oficis artesans amb una certa entitat. De fet, des de finals del S. XII, barris com Santa Maria de les Arenes i altres, a la zona perifèrica de la ciutat, ja estaven plens d'obradors.⁸² Així, a 1200, consta un privilegi de «*Pau i Treva*» concedit per Pere II tot col·locant les organitzacions de menestrals baix de la seva especial protecció. A 1208, els sabaters ja dedicaren una capella a Sant Marc a la Seu de Barcelona i a 1211, els mestres de cases obtengueren un privilegi també de Pere II. La consolidació d'aquestes incorporacions es produí definitivament a 1257, quan Jaume I concedí als menestrals 85 escons del 200 que integraven el Consell de la ciutat: suposava un important 42'5 % de representants, procedents dels 19 oficis reconeguts en el moment.⁸³

80 J. DAMETO, V. MUT, G. ALEMANY: *Historia General de Mallorca...*, 791.

81 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, Sobre el nombre de cavalleries, f. 30v; per les cavalleries de Ciutat, f. 50v-51r; alqueries d'Inca, f. 54r-54v; alqueries de Pollença, f. 57v; les de Montuñeri, 66r-66v; pels obradors a Ciutat, 77r i pels albergs o cases, f.78v.

82 A GARCIA I ESPUCHE, M. GUÀRDIA I BASSOLS: *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, Barcelona, 1986, 13.

83 P. BONNASSIE: *La organización del trabajo en Barcelona a fines del S. XV C.E.S.I.C.* - Barcelona, 1975, 13.

Com es pot veure, l'organització artesanal va ésser un element més de tot el procés d'organització municipal que caracteritzà la vida política de la ciutat de Barcelona sota el regnat de Jaume I,⁸⁴ i es va produir dins del marc general de la formació de les municipalitats catalanes al llarg de l'Edat Mitja.⁸⁵

Aquest desenvolupament d'activitats artesanes, juntament amb l'activitat marítima, convertí la ciutat de Barcelona de la primera mitat del s. XIII en un vertader nucli comercial, potenciat no només per l'interés lucratiu sinó també per la necessitat. En efecte, si la ciutat com a nucli urbà era rica, no succeïa el mateix amb el seu entorn més immediat: les terres que l'envoltaven eren pobres i això obligava a la importació de tot tipus de productes alimentaris de fora, particularment, de blat. D'aquí la importància d'una activitat manufacturera capaç de proporcionar productes d'exportació en quantitat suficient per tal d'equilibrar la balança.

A principis de segle, la marina mercant catalana encara no es trobava en condicions de competir amb les naus de les ciutats italianes. Però la política expansionista de Jaume I acabà per consolidar-la i establir les preciades rutes cap a Orient, tota vegada que va permetre el desenvolupament d'iniciatives privades que acabaren per triomfar, malgrat la competència d'altres centres, com Gènova, que va tractar d'absorbir el port de Barcelona dins l'esfera de la seva influència comercial.⁸⁶ Tot junt determinarà que els menestrals siguin identificats amb els «burgenses», tal i com són definits a la «Pau i Treva» de 1200, ja esmentada. Pere el Catòlic sembla que els tenia plenament acceptats i que arribà a un acord amb ells per tal que no anassin contra els seus projectes ultrapirenaics o que no li dificultassin altres projectes polítics. Aquest sector social, amb Jaume I anà adquirint diferents privilegis per a les seves ciutats, a canvi d'ajuda en l'expansió territorial i d'aquí el seu enquadrament dins del poder municipal com a una institució més.⁸⁷ Malgrat tot, també cal fer palés que aquesta integració no va ésser fàcil i que Jaume I no duptà en prohibir (o perseguir, segons es miri) les associacions d'artesans (generalment en forma de cofradia) en determinats moments, prohibició que repetiria anys més tard Jaume II d'Aragó.⁸⁸

Els Homes de Barcelona varen veure convenientment reconecuda i recompensada la seva participació en la conquesta de Mayûrqa i la dotació en bens immobles es complementà, el 10 de gener de 1231, amb la concessió d'àmplies franqueses amb les que

enfranquimus et francos, liberos, ingenuos et immunes facimus vos imnes predicots probos homines, cives et habitatores Barchinoe et singlos, presentes pariter et futuros et nuncios ac capitarios vestrum per totum regnum Maioricarum et insulam eiusdem et per insulas etiam Eivice et Minoricarum, pe4r terram escilicet et per mare cum rebus et mercaturis vestris et omnibus habitis et habendis, ab omni lezda, pedasgio, passatico, portatico, usatico, tolta, consuetudine, novis veteribus statuis et statuendis et ab omni ribatico, penso et mesuratico, tam baldi quam vini et salis,

84 J. M. FONT I RIUS: "Jaume I i la municipalitat de Barcelona", *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Barcelona, 1985, 659-684.

85 J. M. FONT I RIUS:(1985) "Génesis y manifestaciones iniciales del régimen municipal en Catalunya", *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Barcelona, 1985, 577-597.

86 F. GIUNTA: *Aragoneses y catalanes en el Mediterráneo*, Barcelona, 1989, 13-38.

87 J. F. CABESTANY I FORT: "La institucionalització del govern municipal al S. XIII", *El govern de les ciutats catalanes*, Barcelona, 1985, p 51-60.

88 A RUMEU DE ARMAS: *Historia de la Previsión Social en España*, Barcelona, 1981, 56-57.

*quam alteruis cuiuslibet mercature, quas vendatis aliquatenos vel ematis.*⁸⁹

3.3.2. Homes de Marsella.

La ciutat de Marsella, per part seva, ja acudí a la conquesta de Mallorca com a una comunitat municipal ben avançada en organització i com a entitat municipal gairebé autònoma és com apareix des de 1230. De fet, la seva dotació la varen rebre els «cònsols» o grup de «*proborum hominum Massilie, conmorantibus et navegantibus in civitate Maioricarum*», que administraven la comunitat i ho seguiren fent fins 1240.⁹⁰

El document d'on prové aquesta informació (referència que no dona A. Santamaría) és el de la donació feta per Jaume I als homes de Marsella el 23 d'octubre de 1230 i que, entre altres publicacions, es pot trobar al recull fet per L. Pérez.⁹¹ El seu contingut permet, encara que breument, concretar les dades del *Còdex Català* en relació a la situació dels obradors que se'ls concediren (Quadre 6), si bé no ho fa en quan a la seva naturalesa.

Aquestes noves dades permeten sebre que la majoria dels 31 obradors es trobaven enclavats al carrer de l'església de Santa Eulàlia, al carrer de la Síquia i a les vies més immediates a tals indrets, concretament 14; que n'hi havia 9 d'ells al carrer de la «*carneceria quondam sarracenorum*», cosa que duu als entorns del carrer de Paraires, a les proximitats del qual n'hi havia 4 més, i altres 4 a la vora d'un torrent com n'és indicativa la referència que es trobaven «*ad pontem superiorem illius torrentis qui discurrit tempera pluviarum*» tot afegint que limitaven amb l'Honor del Temple (Quadre 13). S'ha de dir que, segons les indicacions de Ma. M. Riera, les pertinences (o part d'elles) dels Homes de Marsella es trobaven als barris no situats de 'Abd al'Azîz, d'Ahariom, d'Ahaden i del Morug.⁹²

4. «Per les lurs cavalleries».

Per entendre aquest tractament dels obradors, cal contemplar tant el treball agrícola com l'artesanal dins d'un mateix marc feudal i més dins de l'àmbit cronològic del que s'està parlant. S'ha de tenir molt present que l'artesanat sols començà a organitzar-se a en el sí del S. XIII i no sense dificultats.⁹³ Aquesta organització no eclosionà fins el S. XIV o fins el S. XV per segons quins oficis.⁹⁴ Altres, no ho aconseguiren mai.⁹⁵

D'aquí la importància de remarcar la raó per la qual els diferents porcioners varen ésser adjudicatariis d'obradors. Com es troba ben ressenyat en el text del *Còdex Català*, les

89 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear...", I, 54-55: Doc. 49.

90 A SANTAMARIA: "El Municipio en el Reino de Mallorca", *Estudis Baleàrics*, 31, 1988, 5-36.

91 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear.I", 41-43: Doc. 32.

92 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madína Mayúrqa*, 134.

Les referències als carrers es poden trobar a: R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, ff. 79v-80r.

93 M. BERNAT I ROCA: "Els inicis dels Oficis Menestrals: Els Paraires i els Teixidors de Llana (Ciutat de Mallorca - S. XIII)". Comunicació presentada al *Ier. Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana: Moviments Socials i Dinàmica Associativa*. Institut d'Estudis Ilerdencs - Lleida, del 10 al 12 de novembre de 1994 (en premsa).

94 Sobre aquesta qüestió de la cronologia, i malgrat que s'ha de posar en entredit el conjunt de l'obra, es pot prendre com a primera referència:

B. QUETGLAS: *Los Gremios de Mallorca (S. XIII al XIX)*, Palma de Mallorca, 1939.

B. QUETGLAS: *Monografía histórica de la Seguridad Social en Mallorca*, Palma de Mallorca, s.a., 87-89.

95 M. BERNAT I ROCA: "La manufactura del sabó. Nòtules per al seu estudi", *Actes de les IX Jornades d'Estudis Històrics Locals: La manufactura urbana i els menestrals (S. XIII-XVI)*. Palma de Mallorca, 21-23 de Novembre de 1990, Palma de Mallorca, 1991, 235-245.

M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: (1992) "El forn de vidre del Carrer de Can Burgos. Nòtules per a l'estudi del vidre medieval i post-medieval a Mallorca", *BSAL*, XLVIII, 1992, 91-114.

adjudicacions es varen fer «*per les lurs cavalleries*». Així es va fer constar ben explícitament en el cas dels Homes de Marsella, els Homes de Barcelona, en el dels Homes de Tarragona⁹⁶ i altres (Quadre 14), i si no se'n va fer esment en tots és perquè es considerava prou evident. No és només en ocasió de l'entrega d'obradors que es va fer ús d'aquesta fórmula. És exactament la mateixa que es va emprar en relació a l'adjudicació de rafals i alqueries en els *ajzâ'* de la porció reial, tant si els receptors eren municipalitats com si eren magnats. A hores d'ara ja és ben sabut que les terres que es reberen constituïen la base d'una organització feudal perfectament estructurada⁹⁷ i que, entre altres coses, aquesta organització es manifestava en qüestions militars: hi havia l'obligació de la prestació dels «*cavalls armats*», cosa que determinarà que, en segles posteriors, apareguin persones que mantenen aquestes forces de defensa de l'illa sense necessàriament esser cavallers.⁹⁸ En el *Còdex Català* no es diu res específic pel que fa a les municipalitats,⁹⁹ però es de suposar que els homes que obtengueren bens en el repartiment a partir d'elles es veren subjectes a les mateixes obligacions que qualsevol altre beneficiari. De fet, en altres repartiments s'expressà clarament aquesta obligació d'armes. Tal és el cas de Lorca. Conquerida a 1244, tota la nova població restava obligada al servici d'armes, segons li correspongués per la seva condició social i d'acord amb els bens que hagués rebut.¹⁰⁰ D'aquí que els obradors, també entregats en raó de les *cavalleries*, igualment implicassin l'obligació de prestacions militars que, per altra banda, no necessàriament havien d'esser sols els cavalls.¹⁰¹ D'aquesta manera, el que al S. XIV, i en un període en el que les organitzacions artesanals encara estan en fase de consolidació, es puguin trobar menestrals suposadament *amb honors de cavallers* deixa d'esser un fenomen sorprenent. Com diu P. de Montaner, no es tracta d'una qüestió de cavallaratge, sinó simplement dels capacitats per a la defensa de l'illa.

L'expressió *per les lurs cavallerie*» deixa absolutament palés com el conjunt d'obradors de Madîna Mayûrqa va esser tractat com un bé més dins del context de la distribució feudal que se'n va fer d'ella i que restaren enquadrats dins aquest sistema, tant d'obligacions com d'explotació.¹⁰² Aquest darrer fet es perllongà fins ben avançada l'Edat Mitja o, més encara, pràcticament fins la caiguda de l'Antic Règim,¹⁰³

Pel cas concret de Mallorca, la presència d'un poder exterior al món purament artesanal es manifestarà en la figura del *senyor*, el *dominus*. Al llarg dels S. XIV i XV apareixerà bé genèricament com a *senyor de l'obrador* o *senyor de la botiga*, bé especificant la naturalesa de la instal·lació: *de la ferreria, del moll, de la gerreria, del tint, ...* o bé del producte en concret com el cas de *senyor del drap*. De qualsevol manera, es tractava d'un element aparentment estrany al món artesà pròpiament dit. El menestral hi restava sotmés degut a l'articulació d'una especial forma de dependència fonamentada en la necessitat de

96 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 72r i f. 78v.

97 J. PORTELLA I COMAS: "Baronies i cavalleries de Mallorca en els S. XIII i XIV. In feudum ad consuetudine Barchinone", *Afers*, 18, 1994, 432-433.

98 P. DE MONTANER: "Els orígens de l'aristocràcia vella mallorquina", 406. Remet a: J. RAMIS DE AYREFLOR: "Estament militar. Prohoms amb honors de cavallers a Mallorca a mitjans del S. XIV (1332-1362)", *BSAL*, XXVI, 1953, 124-136.

99 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 25r-25v. Els «Homes de Narbona» semblen esser una excepció, ja que havien de contribuir a 4 homes, juntament amb el bisbe de Girona i el paborde de Sexona.

100 J. TORRES FONTES: *Repartimiento de Lorca*, Murcia, 1994, XCIX.

101 F. WEYLER Y LAVINA: *Historia Militar de Mallorca (siglos XIII al XVIII)*, Palma de Mallorca, 1968, 48. Si la contribució suposava l'obligació d'1/4 o 1/3 de cavall, es podia complir amb l'aportació d'una home a peu o servint 3 mesos amb un cavall. Si es tractava d'1/2, la compensació eren dos homes a peu o 6 mesos de servici amb cavall.

102 R. HILTON: "Capitalismo, ¿qué hay en un nombre?", *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*, Barcelona, 1988, 164-179.

103 KRIEDTE: *Feudalismo tardío y capital mercantil*, Barcelona, 1988 [Col. Historia, 22].

capital i, conseqüentment, en la bancarrota d'una bona part d'ells, fet que els abocava cap a un empobriment que ben bé els aproximava a un primerenc fenomen de proletarització.¹⁰⁴

La vinculació entre cavalleria i obrador pot induir, en un principi, a creure en l'existència d'algun tipus de relació entre el nombre d'unes i el dels altres. La comprovació, emperò, ho desmenteix: no es dona cap correlació numèrica entre el nombre de cavalleries adjudicades i el d'obradors que es donaren en raó d'elles. A tall d'exemple, el de les municipalitats incloses dins els sectors reials de la ciutat ho permet confirmar i així es degué acomplir amb els restants porcioners. Això és el que es pot veure en el Quadre 15, on Num./O representa el total d'obradors entregats a cada ciutat o vila i Num./C el nombre de cavalleries adjudicades.

Tanmateix, es tracta d'un fet que no ha de sorprendre. El conjunt de bens a distribuir era heterogeni i, en conseqüència no es pot esperar que les porcions resultants fossin matemàticament exactes, malgrat els intents de paritat ja comentats. Les inevitables diferències s'intentaven compensar amb participació en altres bens.¹⁰⁵ Resta clar, per tant, que els obradors, en aquest sentit, gaudiren d'un pes específic semblant al d'una casa o un hort, ja que havien d'esser aquests els elements compensadors de la seva absència o escassa presència dins d'una determinada part.

5. Les activitats cristianes al *Còdex Català*.

Les referències concretes sobre aquest punt en el sí del *Còdex Català* són escassíssimes, cosa, per altra part habitual a altres repartiments.¹⁰⁶ Emperò, així i tot,

104 En el present, s'està acumulant un interessant cabal d'informació derivada de mircoestudis sobre oficis en concret:

M. BERNAT I ROCA: *Els 'III mesters de la llana': Paraires, Teixidors de Llana i Tintorers a Ciutat de Mallorca (S. XIV-XVII)*. Tesis Doctoral. Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències de la Història i Teoria de les Arts - Ciutat de Mallorca - Febrer, 1.992, Tom II, f. 470-481; Tom IV, Quadre 24.

M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: "L'aprenentatge d'un ofici: Graffiti arquitectònics a la Seu de Mallorca", *BSAL*, 45, 1.989, 177-213 + lám.

M. BERNAT I ROCA: "La manufactura del sabó. Nòtules per al seu estudi", *Actes de les IX Jornades d'Estudis Històrics Locals: La manufactura urbana i els menestrals (S. XIII-XVI)*, Palma de Mallorca, 1991, 235-245.

M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: "El fom de vidre del Carrer de Can Burgos. Nòtules per a l'estudi del vidre medieval i post-medieval a Mallorca", *BSAL*, 48, 1992, 91-114.

M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: "La ceràmica de època cristiana en Mallorca. Estado de la cuestión". *Comunicació presentada a Vème. Colloque International sur la ceramique medievale en Mediterranee Occidental. École Nationale d'Industrie Minérale de Rabat, 11-17 de novembre de 1991*.

M. BERNAT I ROCA: "Nòtules sobre l'Ofici de Ferrers (Segles XIII - XVII)", *Comunicació presentada al V Seminari d'Història Econòmica. L'empresa a Mallorca: Una perspectiva històrica. Universitat de les Illes Balears. Institut de Ciències de l'Educació. Curs 1.992-1.993*.

M. BERNAT I ROCA: (1993) "L'Ofici de Ferrers. Algunes referències històriques (S. XIII - XVII)", *BSAL*, 49, 1993, 169-216.

M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: (1994) "Ceràmica medieval cristiana: entre la pervivència andalusina i la tradició cristiana", *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval Espanyola, Alacant, 1994*, III, 825-831.

M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: "Els gerrers d'Inca al Segle XVII. La renovació d'una artesanía", *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals*, Inca, 1995, 209-236.

M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: "Gerrers, ollers i teulers a ciutat de Mallorca (Segles XVI - XVIII)". *Comunicació presentada a les XV Jornades d'Estudis Històrics Locals: Transferències i comerç de ceràmica a l'Europa mediterrània (segles XIV - XVIII)*, Palma, 1996. (en premsa).

105 J. PORTELLA I COMAS: "Baronies i cavalleries de Mallorca en els S. XIII i XIV ...", 432-433.

Un exemple d'aquests intents de compensació pot esser el cas de Sóller. Vid.: P. PÉREZ PASTOR: "Les mesquites i els banys de Sóller (S. XIII i XIV)", *BSAL*, 47, 1991, 29-60.

106 J. TORRES FONTES: *Repartimiento de Lorca*, XCIX. La relació que se'n fa dels establerts en un primer moment en aquesta ciutat, conquerida a 1244, tot i esser curta no ho és tant com la del cas de Ciutat de Mallorca. Es té notícia de la presència de 12 càrrecs militars, 6 ballesters, 9 escrivans, 3 notaris i 1

resulta força interessant la seva comptabilització, que és la del Quadre 16. Com es pot comprovar, l'ofici que apareix esmentat més vegades és el d'*escrivà*, amb 5 referències, tot incloent-hi Pere de Sent Melio, l'escrivà reial.¹⁰⁷ Aquesta presència comparativament nombrosa no ha de resultar gens estranya en un context de conquesta, on el registre dels bens adquirits havia d'esser força important. No es pot oblidar que la distribució dels bens immobles, els bens mobles i els captius començà pràcticament al mateix temps que l'ocupació de la madina per la via del saqueig i el botí, originant-se avalots que obligaren una planificació més acurada¹⁰⁸ i a un registre més o manco exhaustiu. D'aquí que, entre l'ocupació a 1230 i la redacció del repartiment a 1232, es pogués donar una proliferació de practicants d'aquest ofici, tant i més en una època en la que la paraula escrita era un acte gairebé sacralitzador dels fets o actes ressenyats. Només com a mostra d'aquesta necessitat de registre, un dels escrivans esmentats, Berenguer Company,¹⁰⁹ entre el 10 de desembre de 1230 i el 27 de novembre de 1231 va intervenir almenys en la redacció de 14 instruments, en els que sovint signava ja com a notari i això a partir d'una sol font documental.¹¹⁰ Cal, a més a més, destacar el nom de P. Johan que a la seva titulació d'escrivà hi suma la de batle de Sineu.¹¹¹ Íntimament lligada a l'activitat dels escrivans s'ha de contemplar la dels *pergaminers*, dels que en consten dues mencions. Cal pensar que, malgrat la relativa extensió de l'ús del paper (la cancelleria de Jaume I va esser de les primeres en emprar-lo), el pergamí era el suport escriptori més comú del S. XIII.¹¹² Tan comú devia esser que, quan no s'efectuava el registre en aquest suport, sembla que era necessari explicitar-ho, tal i com ocorre en una de les donacions del *Capbreu* de Nunó Sanç en la que es diu *Non fit in pergameneo*,¹¹³ com si aquesta mancança pogués devaluar o gairebé invalidar l'acta en sí mateixa.

S'ha de posar especial esment a les mencions de *fusters*, *picapedrers* i *adobadors*. Caldria afegir els ferrers,¹¹⁴ encara que no hi hagi cap menció específica. El paper de tals oficis en el setge i conquesta de Madina Mayûrqa és innegable, ja que la participació d'aquests especialistes explica la realització de certes obres.¹¹⁵ Tal és el cas de la construcció de determinats enginyers d'artilleria que exigia la presència de fusters (els «*ngeniarius*») i d'adobadors per recobrir-los de pells protectores. A càrrec de picapedrers va córrer part de l'excavació de les caves que enderrocaren la murada de la ciutat, malgrat sebre's també de la col·laboració de miners.¹¹⁶ D'altra banda, el cas concret de Pere d'Osca remarca la

registrator, 8 ferrers, 4 sabaters, 2 pelleters, 2 fusters, 1 tomer, 1 teixidor, 1 calssiner, 1 gerreer, 3 picadors de pedra, 4 moliners, 3 camericers, 1 botiguer, 2 dides, 1 cirugià i 1 barber.

107 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 1v. Va rebre el «*raal Toffail Abiniuceef, X jovades*», a Ciutat.

108 JAUME I: *Crònica* ..., 130-133.

109 A més del que consta en el quadre, aquest escrivà, segons J.M^o Bover, també va rebre dues quarterades en el Terme de Ciutat: J. DAMETO, V. MUT, G. ALEMANY: *Historia General de Mallorca* ..., II, 803.

110 LL. PÉREZ MARTÍNEZ: "Corpus Documental Balear...", I 1-112: Doc. 40, 43, 48, 52, 59, 72, 79, 80, 81, 83, (86b), 90, 91 i 93.

111 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, ff. 32r i 45v.

112 TH. F. GLICK: *Tecnología, ciencia y cultura en la España medieval*, Madrid, 1992, 58-59. [Col. Alianza Universidad, 725].

113 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", IV, núm. 430.

114 En tota campanya són necessaris, tant pel manteniment de les armes, com per la forja de noves, si ve al cas.

115 Encara que allunyada en el temps, la conquesta catalano-pisana és un bon exemple de com una acció bèl·lica, per poca enlairada que tengués, necessàriament implicava un bon nombre de menestrals de molt variada especialització. Lorenzo VERONÉS: *La Guerra de Mallorca*, versos 120-124. Es relata com entom del ferro s'hi movent no sols els ferrers, sinó també «*quod quia diuersis rebus officis que mille per artifices uarios distinguntur actu*».

116 Les descripcions de dites obres es poden trobar a: Ramon MUNTANER: *Crònica*, Barcelona, 1.979, I, 30-31.

JAUME I: *Crònica* ..., Ca 73.

importància de la presència d'aquests menestrals per al desenvolupament de certes tasques. Pere d'Osca, al marge de la perícia que pogués gaudir en tècniques estrictament constructives, evidentment posseïa bons coneixements d'agrimensura¹¹⁷ i així se'l troba, en companyia de l'escrivà i batle de Sineu P. Johan, entre els *pro(ho)mens* que «per mans del Senyor Rey foren iurats adistribuir les quarterades als oris segons la honestetat de les p(er)sones fent de mesurador,¹¹⁸ tot emprant «a soga sua aven XX. brases del braz en Jac. Rey Darago.¹¹⁹

Pel que fa a l'esfera del comerç, les al·lusions, encara que molt poques, resulten prou representatives: un draper (al que cal associar d'alguna manera un sastre), un especier i un genèric tender. No cal estendre's sobre la importància de les espècies i els teixits com a objecte mercantil en el sí de l'Edat Mitja. Pel que fa a al segon producte, recordi's com els obradors dels perfumistes (els *alatars* ja esmentats) varen ésser entregats íntegrament al Temple: una prova ben manifesta del seu pes comercial i la transcendència del seu pràctic monopoli. El draper, juntament amb el tender, han de considerar-se com a prospectors de les possibilitats d'expansió comercial en els nous territoris conquerits. Una expansió que sovint podia significar la promoció social, a vegades ja des de posicions d'origen avantatjades.

Tal va ésser, per exemple, el cas dels Burguet. Es tracta d'una família barcelonina benestant que fonamentava la seva riquesa en la possessió de finques i la diversitat de negocis, com l'arrendament d'impostos, però la seva activitat principal era la venda de draps.¹²⁰ Segons C. Batlle, un membre d'aquesta família de drapers, Berenguer Burguet, va assistir a la conquesta de Mayúrqa, rebent de part del rei l'alqueria Formentor de 10 jovades¹²¹ a la que J. Ma. Bover hi afegeix una part d'una alqueria *Moncada*, a més d'altres 5 alqueries i 4 rafals a Manacor en porció de Nunó Sanç,¹²² de qui igualment va obtenir una casa dins Ciutat devora l'església de Sant Nicolau.¹²³ També segons J. Ma. Bover, va ostentar el càrrec de veguer de Ciutat a 1232, actuant de testimoni a la concòrdia entre el bisbe de Barcelona i l'infant Pere. A 1239 se'l troba com a testimoni de la donació de Nunó Sanç per a la fundació del monestir de La Real.¹²⁴ A 1253, un Bernat Burguet, encara ciutadà de Barcelona, posseïa 8 alqueries al N. de *Lucamar*.¹²⁵ Ja a 1278 se'l troba renovant l'establiment a Guillem Calvi de les alqueries *Benibule*, *Beniamor*, *Maxalaris* i *Benipexera*, a més del dels rafals *Nadia*» *Benihadreyl* i *Vilavilar* i la mitat de l'anomenat *Azefila*, amb obligació de delme i tasca, tot en el terme de «*Bellver*» en porció de Nunó Sanç.¹²⁶ A partir d'aquest moment, sembla que els Burguet varen arrelar a l'illa i d'aquesta manera, Berenguer,

Sobre l'aspecte militar d'aquestes obres: M. RIBAS DE PINA: *La Conquesta de Mallorca pel rei Jaume I. Estudi tècnic militar*, Palma de Mallorca, 1934 [Biblioteca de "Les Illes d'Or", núm. 5]

117 TH. F. GLICK: *Tecnología, ciencia y cultura...*, 38-40.

118 R. SOTO COMPANY: *Còdex Català*, f. 31v i 32r.

119 R. SOTO COMPANY: *Còdex Català*, f. 45v.

120 CARME BATLLE I GALLART: "La família i la casa d'un draper de Barcelona, Burguet de Banyeres (Primera meitat del S. XIII)", *Acta Historica et Archeologica Mediaevalia*, 2, 1981, 69-91.

121 R. SOTO COMPANY: *Còdex Català*, f. 7r.

122 J. M^o BOVER: *Nobiliario mallorquín*, 82.

123 ESTANISLAU DE K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", III, núm. 285.

124 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari del Monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca (1232-1360)* [Abaciologi i edició a cura de:], Palma de Mallorca, 1982, I, 205-207: Doc. 15.

125 LLORENÇ LLITERAS: *Artá en el Siglo XIII. Estudios y documentos*, Palma de Mallorca, 1967, 173.

R. SOTO COMPANY: *Còdex Català*, 21.

126 LLORENÇ LLITERAS: *Artá en el Siglo XIII...*, 190-191. No totes aquestes alqueries i rafals apareixen en la porció de Nunó Sanç. Els noms identificables són: A. MUT CALAFELL, G. ROSSELLO BORDOY: *La 'Remembrança' de Nunyo Sanç...* L'alqueria *Benibule* o *Benibunel* o, fins i tot, *Aben Bunel* però com a rafal de 6 jovades situat a Manacor (p 118-119) i havent-ni un altre a Campos (p 146-147); el rafal *Nadia* pot ésser el rafal *Beni Naia* de 2 jovades i el rafal anomenat *Vilavilar* es dona com a una deformació de *Billarara* de 4 jovades i també a Manacor (p 128-129); el rafal *Azefila* apareix grafiat tan *Atufila* com *Azephila*, amb 5 jovades. Tots aquests darrers es situen a Manacor.

tal com afirma P. de Montaner, va esdevenir en el gencarca d'una branca mallorquina, arribant un dels seus descendents a casar amb una filla natural de Sanxo de Mallorca.¹²⁷ Altres casos, d'entre molts i no molt diferents, són els dels Llulls i Picany, o Espanyol.¹²⁸

Plenament dins de l'àmbit del servei personal del rei s'han de considerar els dos *reboosters* o encarregats de l'abastiment de queviures, així com l'únic hortolà del que es fa esment, Martí Ferrandiz, que apareix amb el títol de «*ortola del Senyor Mayor*», al que es va atorgar un rafal i una alqueria a Inca. Sobre ell degué recaure des dels primers moments la custòdia dels *riat[s]* de la porció reial. A intramurs de la madina hi havia un nombre indeterminat d'horts i jardins¹²⁹ (encara que, segons J. Ma. Quadrado, els horts eren setze).¹³⁰ D'ells, 6 varen esser pel monarca¹³¹ i se'ls s'han d'afegir els que s'ubicassin a l'*ahwáz* i a la Part Forana.¹³²

De tots els *menestrals* relacionats, només dos reben el tractament de mestre: Andreu i Nicolau. Del primer, malgrat no constar a quina activitat es dedicava, es pot suposar si era metge.¹³³ Segons, J.Ma. R. Tejerina, dels molts sanitaris que degueren acompanyar a Jaume I en la conquesta, sols es coneix el nom de tres: el seu metge de cort el jueu *Jucef Abentrevi* o *Almeriedi*, el cirurgià Joan Jacob i el de mestre Andreu¹³⁴. Aquest darrer pot esser precisament el mestre Andreu de Barcelona que surt en *Còdex Català* com a receptor de l'alqueria *Beninatgar* de 6 jovades a Artà. Les referències a *Maestro Nichola* són un poc més generoses: des d'una que en fa esment entre l'equip de mesuradors¹³⁵ fins a altres cinc que donen raó de quines propietats li varen esser adjudicades: 3 jovades a la *alcheria Algeir* i altres 3 a la *alcheria Algebelt* ambdues a Inca,¹³⁶ 2 jovades al *rahal Nabil* i 3 jovades al *rahal Alialuz* ambdós a Sineu,¹³⁷ més una casa dita de *Abanymaroan* dins l'Almudàina de Ciutat,¹³⁸ ultra informar de les seves relacions amb l'infant Pere de Portugal.

6. Modificació i adaptació.

A partir d'aquí, tot tenint el *Capbreu* de Nunó Sanç¹³⁹ com a principal referència, es pretén veure alguns dels canvis soferts per part dels obradors de la porció de la madina que va correspondre aquest magnat, ja que una primera anàlisi permet sobre clarament alguns dels trets dels que es revestí aquesta transformació. A la vegada, també permeten deduir amb una considerable certesa la localització de determinats centres de producció de cabal importància i apropar-se d'aquesta manera un poc més als canvis d'estructura de la madina en

127 P. DE MONTANER: "Els orígens de l'aristocràcia vella mallorquina" 412-413.

J. DAMETO, V. MUT, G. ALEMANY: *Historia General de Mallorca...*, II, 795. D'haver de fer cas del que diu J. M. Bover en els seus comentaris sobre els repobaldors de Mallorca, això vendria a esser un retorn: «*BRUGUET (Berenguer) caballero nobilísimo, descendiente de los de su apellido que en 807 pasaron de Mallorca a Ampúrias por haber ganado los moros la isla al ejército del conde Armengol*» (!?).

128 R. SOTO COMPANYY: 1985-1986) "Alguns casos de gestió 'colonial' feudal a la Mallorca del S. XIII", *Estudi General*, 5-6: *La formació i expansió del Feudalisme Català*, 5-6, Girona, 1985-1986, 345-369.

129 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madina Mayúrqá*, 127-133.

130 J. M. QUADRADO: *Historia de la Conquista de Mallorca...*, 511-512.

131 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, ff. 41r-41v.

132 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, . Només en el *ahwáz*, aquest varen esser: *Muniat Alcani* i l'*almunia Jaffia Imnazach* (f. 49r); *Muniat Ganzar miga* (f. 49v) i *Goemi Almanmcha Hu amin almunia Alcobra Huamin Azzarea* (f. 50r).

133 Cal recordar que, en el S. XIII, el títol de *mestre* era equivalent a l'actual grau de *doctor*.

134 J. Mª R. TEJERINA: *Historia de la Medicina en Mallorca*, Palma de Mallorca, 1981, I, 74.

135 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 32.

136 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 5v.

137 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 9r i 9v.

138 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 41v.

139 J. M. QUADRADO: *Historia de la Conquista de Mallorca. Crònica inédita de Marsilio y de Desclot*, Palma de Mallorca, 1859, 508-509.

plena adaptació als interessos dels nous explotadors. Òbviament, l'apropament no pot ésser exhaustiu i cal limitar-lo a unes poques activitats, a tall d'indicador. Però, així tot, pot resultar prou orientador de quin degué ésser el panorama general.

Evidentment, els primers anys de funcionament d'aquests obradors estaren marcats per la presència de musulmans tan esclaus com lliures i és prou clar que una part considerable dels musulmans que es venen forçats a restar a la novella Ciutat de Mallorca segurament es dedicaren als seus antics oficis¹⁴⁰ i l'exercici d'aquests sovint potser implicà el mantenint càrrecs de certa responsabilitat. Així ho permet entreveure que, a 1240, en l'acte de venda entre Berenguer Burguet i Berenguer de Montcada d'un musulmà anomenat *Ga* s'hi fes constar que *est sarracenus magister*,¹⁴¹ sense que, dissortadament, s'especificàs en què consistia aquest magisteri. Per altra part, una pràctica freqüent degué ésser que els esclaus es dedicassin a la mateixa activitat que els seus senyors i que, en cas de venda, la transacció es fes entre gentes d'un mateix ofici, precisament en raó dels seus coneixements. Es tracta, per tant, d'una mà d'obra, que, naturalment, convivia en el sí dels obradors amb els menestrals cristians que, des dels primers moments, començaren a afluir i establir-se a Ciutat de Mallorca, introduint amb aquesta ocupació diverses transformacions en raó dels interessos dels nous explotadors. Emperò va ésser necessari que discorregués gairebé un segle per a què tals modificacions i els desplaçaments infraestructures originals que algunes d'elles implicaren es fessin paleses.

7. La «Fabreria».

Pels registres del *Capbreu* es té notícia d'almanco deu donacions a l'indret designat amb el nom de «Fabreria».¹⁴² Tots aquests obradors es trobaven devora la Plaça de Santa Eulàlia¹⁴³ i la denominació esmentada obliga a identificar-la amb la ferreria musulmana que va ésser coneguda amb el topònim de *Ferreria dels Llums* a partir d'un any tan primerenc com el de 1235.¹⁴⁴ Aquests obradors eren confrontants amb altres de l'abat de Sant Feliu de Guíxols, el bisbe de Girona i del comte d'Empúries.¹⁴⁵ D'aquest darrer, pel *Memoriàl ò capbreu de çò que fou del nòbble Gastó de Beran, é es à Sòller, Cànarossa, é el térme de la ciutat y illa de Mallorca*, consta que els obradors eren: *It. 6 operatoria in Asogh. [...] It. in Platea Sanctae Eulaliae habet octava partem in 5 operatoriiis*.¹⁴⁶ I es sap que en el mateix indret, Guillem de Torrella també hi tenia almenys 7 obradors en feu pel bisbe de Mallorca¹⁴⁷ (Plànol 2).

Entre els beneficiaris de les donacions per part de Nunó Sanç, cal comentar el cas de B. de Yspania. Tot seguint P. de Montaner, es tracta de *Bernardus de Yspania*, ciutadà de

J. M.ª QUADRADO: (1894) *Privilegios y Franquicias de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1894, 277.

140 R. SOTO COMPANYY: "Sobre mudexars a Mallorca fins a finals del S. XIII", *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayûrqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló-Bordoy*, Palma de Mallorca, 1982, 197-221.

141 R. SOTO COMPANYY: "La població musulmana ...", II, 23, núm. 9.

142 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", I, núm. 69: B. de Yspania, de Barcelona; núm. 73: Guillem Franchet; núm. 74: Arnau Ferrer de Gomtaril; núm. 88: Pere Struz; núm. 92: Joan Box; núm. 100: Garcia Ferrer; núm. 121: Guillem de Bisaldum i la seva esposa i núm. 125: Guillem de Besaldoni i Vives, la seva esposa, tal volta els mateixos de la donació anterior.

Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", II, núm. 230: Joan de Perpinyà i Ferrària, la seva esposa.

143 M. BERNAT I ROCA: "L'Ofici de Ferrers ...", 169-216.

144 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madina Mayûrqa*, 94.

145 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear...", II, 1-64, Doc. 175.

146 J. DAMETO, V. MUT, G. ALEMANY: *Historia General de Mallorca II.*, 1.006.

147 LL. PÉREZ MARTINEZ, B. COLLI TOMÀS: *Ramon de Torrella*, 32: Doc. 49.

Vic (d'aquí l'apel·latiu de Barcelona), vassall dels Montcada i genearca dels Espanyol de Mallorca,¹⁴⁸ on havia acudit, emperò, com a un dels *companyons* de Nunó Sanç segons ho fa constar Bernat Desclot¹⁴⁹. Segons el *Còdex Català*, va rebre terres en el terme d'Inca,¹⁵⁰ l'alqueria *Benigotmar Almohen* de 5 jovades a Pollença,¹⁵¹ a compartir amb *Bernardus de Gudellis*, amb qui també havia d compartir l'alqueria de *Fromentor* de 10 jovades,¹⁵² el molí *Azcefeegg* a mitges amb el rei¹⁵³ i 3 jovades a l'alqueria *Benimoragia*,¹⁵⁴ arribant a conformar un patrimoni agrari de més de 255 hectàrees. També va obtenir cases a Ciutat de Mallorca, alguna d'elles provinent del bisbe de Girona,¹⁵⁵ altres de Gastó de Bearn¹⁵⁶ i encara altres, en porció del seu senyor Guillem de Montcada, per compra.¹⁵⁷ Entre els jurats que A. Campaner fa constar per a 1248 hi ha un Bernardo Spanyol¹⁵⁸ que, segons J. Ma. Bover, també va ésser cònsol de mar,¹⁵⁹ notícia bastant més que dubtosa donat que aquest càrrec sembla que no es va crear fins 1326.¹⁶⁰ Ara bé, tots aquests trets el situen dins de la categoria del que, amb el temps, seran anomenats *senyors de ferreria*, cosa que el diferencia plenament d'altres receptors d'obradors, dels que si es coneix la seva condició d'artesans, com és el cas, per exemple, de Joan Box, colteller, malgrat se li pugui atribuir una certa bona posició.¹⁶¹ El que si resta clar és que Bernat Espanyol no era un menestral.

De la pervivència d'artesans musulmans en aquest ofici en són indicadors dades com la d'un captiu del que consta en la carta d'alforria el seu ofici de *ferrarius*.¹⁶² A 1242, el ja esmentat Joan Box i el ferrer Jaume Batiat venien esclaus a altres artesans, presumiblement també ferrers.¹⁶³ A 1279, *Mahumat de Bugia*, lliure, exercia el seu ofici de ferrer.¹⁶⁴ Més encara, és fins i tot possible que algun d'aquests obradors tornàs a les mans d'un musulmà al cap del temps, com bé podria ésser la circumstància d'*Azmet Subaquer* que, ja a 1329, entaulà una demanda al seu soci *Abraham Ben Berua* per les divergències sorgides en la liquidació de la societat que havien format per fabricar *caldarias et alia necessaria terre Maiorici*.¹⁶⁵ Per altra part, sembla que en el sí de l'Ofici de Ferrer és on va tenir una més llarga durada el costum d'acollir els esclaus alliberats com a practicants reconeguts, tota

148 P. DE MONTANER: "Els orígens de l'aristocràcia vella...", 405-425.

149 B. DESCLOT: Crònica, Ca XXXII.

150 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 6.

151 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 7r.

152 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear...", I", p 104-105: Doc.93. En aquesta font, apareix la grafia «Benigotmur Almaczeni».

R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 55v. La primera surt com «Bencegotmar Abnagne», mentre que la segona ho fa com «Formenter».

R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 7r. La «Alcheria Formentor» apareix adjudicada a Bg. (Berenguer?) Burguet.

153 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 27r.

154 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 19v.

155 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear", II, 1", 30: Doc. 175.

156 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear", *Fontes Rerum Balearicum*, III, 1979-1980, 5-6: Doc. 467.

157 LL. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear...", II, 1", p 14-15: Doc. 122.

158 A. CAMPANER Y FUERTES: *Cronicon Mayoricense*, Palma de Mallorca, 1.984, 31.

159 J. M^o BOVER: *Nobiliario mallorquí*, 156.

160 R. PIÑA HOMS: *El Consolat de Mar. Mallorca (1326-1800)*, Palma de Mallorca, 1985, 54-55. i 185-186: Doc. I.

161 Aquest menestral, a més a més, va obtenir unes cases devora l'església de Sant Bartomeu: Estanislau de K. AGÜILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", 2, núm. 225.

162 R. SOTO COMPANYY: "Sobre mudexars a Mallorca ...", 204, n. 100.

163 R. SOTO COMPANYY: "La població musulmana "II., *Fontes Rerum Balearicum* Vol. II, núm. 3, 25, núm. 32 i 39.

164 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 95: A.H.M. 352 - f. 104. Les referències arxivístiques que dona aquest autor amb aquestes sigles realment es corresponen al *Manuale Civitatis et Partis Foranea* també conegut com a *Escrivania de Cartes Reials* i conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca.

165 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 95: ARM - S. 6 - f. 78. Aquesta mateixa notícia apareix en diferent plana i resenyada amb diferent fol. Confer: 325: ARM - S. 6 - f. 78.

vegada que no és fins 1543 quan es troben les primeres Ordinacions que contenguin una disposició vedant-ho:

«Capítol XXXXII. Item, que negú de quslevulla condició, ley o stament sia qui obrar sapia de ferro o de açer pusque si a stat catiu no gos del dit offici usar per sí matex tenint obredor palasament ne amagada sots pena de vint y sinch liures la meytat pagadores al fisch del Senyor Rey e la altra a la dita almoyna dels ferrers. E si pagar no les porà, que stiga en la presó a conneguda dels sobreposats dels dits ferrers e que los arnesos ab los quals serà atrobat sian confiscats al dit fischs. E aço per cascuna vegada. E en açó no sien enteses aquels qui són stats catius qui ja tenen obredor per si mateix, más aquels qui de quant ne volrran tenir»¹⁶⁶.

També es detecta la presència d'alguns ballesters, inclosos dins de l'Ofici de Ferrers quan l'aparició d'aquest,¹⁶⁷ amb una producció fonamental per a la defensa de l'illa. Es té notícia de Maria, vídua del ballester Jacomini, que va vendre una casa, a 1286, prop de la capella de Sant Nicolau¹⁶⁸ i de Francesc Ribalta, ballester, que, a 1317, va vendre una casa al tintorer Bertran Illa a la Parairia.¹⁶⁹

Sobre el treball amb altres metalls sols es disposà de referències aïllades. Una fa al·lusió a un argenter, de nom *Abdallà*, tot actuant de testimoni en una transacció de *Yucef Alvarandi* a 1279.¹⁷⁰ Na altra sols permet sebre que Bernat Draper, a 1283, va establir un pati a l'Almudaina a Lope Galvano,¹⁷¹ argenter. En relació a aquesta activitat cal registrar que en el repartiment indica l'existència de 25 obradors i surt associada a la venda del carbó,¹⁷² la qual cosa ha fet que Ma. M. Riera Frau llançàs la hipòtesi que aquests artesans eren els qui abastien la població d'aquest combustible.¹⁷³ Fos com fos, tal associació també podria explicar-se pel consum que qualsevol artesà metal·lúrgic en feia i la unió de carbó i argent no seria més que el fruit de la coincidència en el punt de venda d'un producte extraurbà amb el metall preciós.

8. Pells i cuiros.

L'obrat de pells i cuiros per part dels pobladors de Mayûrqa va gaudir d'una certa reputació, fins el punt que es tenen referències sobre la seva exportació en moments certament difícils. Així ho dona a entendre el fet que G. Rosselló-Bordoy recolleixi una curiosa dada suggeridora de la importància d'aquesta indústria. Es tracta d'un fet relatat per Ibn al-Abbar i que parla d'un pietós *faqir* andalusí que mai va tenir contacte amb les Illes Orientals, però que, a partir de la *fitna* no va utilitzar més sabates que les de pell de Mayûrqa.¹⁷⁴

166 ARM - Còdex 62 - f. 15.

167 M. BERNAT I ROCA: "L'Ofici de Ferrers ..", 169-216.

168 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324; A.H.M. 351 - f. 133.

169 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324; A.H.M. 346 - f. 248.

170 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 94; A.H.M. 351 - f. 197.

171 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 309; A.H.M. 384, f. 74v.

172 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, . f. 75 v, 76r i 77r.

173 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madîna Mayûrqa*, 121.

174 G. ROSSELLO BORDOY: *L'Islam a les Illes Balears*, Palma de Mallorca, 1969, 115.

De la perduració d'una presència musulmana, que no devia ésser única, en aquestes manufactures, en pot ésser una bona mostra el cas de *Sayt* i la seva esposa *Arzona*, lliures, que a 1279 necessitaren acudir al canvista G. Valivani per obtenir 400 s. amb els que, per una part, pagar deutes, però que també havien de servir per adquirir l'utilatge «*ad opus operatorii teneriae*»¹⁷⁵. O el d'*Ali*, també lliure, adobador d'ofici, i que fou establert en emfiteusi per Esclaramonda, viuda de Joan Domingo, en unes cases precisament en porció de Nunó Sanç a 1302¹⁷⁶. Aquesta participació d'artesans no cristians va ésser prou llarga. Així, a 1420, entre els capítols continguts a les *Ordinacions del Offici de Blanquers e Asseunadors* es pot llegir la següent disposició ben reveladora:

VIII. Item, ordonarem que negun catiu ne que sie stat catiu o fill de catiu, o de catiu si donchs no era fill de catiua e de catala no pusca usar del dir offi de blanquer o asseunador axi com a mestre ne puixa tenir obrador ne axir a plassa per comprar, o vendre axi com los mestres del dit offi han acostumat de fer sots pena per cascuna vegada de deu llibres per les dues parts al fisch del Senyor Rey applicadores. E per la terça a la caixa e almoyna del dit offi. E si pagar no les pora, o no volra que estien per un mes en la preso Rey al. Exceptats los qui vuy son los quals usen del dit offi, que puixen franchament usar d.aquell de lur vida.¹⁷⁷

Una disposició del Lloctinent de 19 de juliol de 1460 aporta encara més informació sobre el paper jugat pels musulmans en aquesta manufactura. En ella s'ordenava que els esclaus coneixedors de l'ofici de blanquer no podien ésser llogats per fer adobs mentres hi hagués homes francs coneixedors de l'ofici i disponibles. Només els mestres «*desapoderats*» i les viudes o pobils orfes tenien accés al lloguer de tals esclaus *sempre que se fossen constituïts en necessitat o pobressa*.¹⁷⁸

Al marge de poder localitzar o no l'emplaçament de la major part dels obradors, el que també interessa de tot el conjunt de notícies que es revisarà és que, a més a més, aporten alguna informació de quin podia ésser el nivell de producció. En primer lloc, l'ús del terme *calciner* és un dels millors indicadors. Amb aquesta denominació es designa el dipòsit en el que es posen les pells en calç fosa per tal de preparar-les.¹⁷⁹ Es tracta, per tant, d'una activitat de base encaminada a l'obtenció de matèries primes, ja que el calcinat només té la finalitat de fer netes les pells de pèl i carnassa abans de l'adobat pròpiament dit, operació de la qual surten les diferents qualitats: les pells comunes o cuiros i les pells fines.¹⁸⁰ La presència de sabaters és el testimoni d'una activitat primerenca de transformació i s'ha de tenir present que el couro, a més de la seva utilitat per a prendes de vestir o per al

175 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 190: A.H.M. 348 - f. 32.

176 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 95: A.H.M. 356 - f. 78.

177 A. PONS PASTOR *Ordinacions gremials i altres capítols a Mallorca (S. XIV-XV)*, Ciutat de Mallorca, 1.930, 90-91.

178 B. CORTÉS: *La Royal Casa General d'Exposits de Mallorca. Monografia Històrica (1798-1842)*, Ciutat de Mallorca, 1928, 231.

179 Per a una bona descripció d'aquest procés en època medieval es pot consultar: R. CORDOBA DE LA LLAVE: *La industria medieval de Córdoba*, Córdoba, 1990, 160-163.

Sobre com encara es realitzava aquesta operació a Ciutat de Mallorca a començaments del s. XX: J. LLABRÉS RAMIS, J. VALLESPÍ SOLER: *Els nostres Arts i Oficis d'antany*, Ciutat de Mallorca, 1981, II 47-48 [II. Estudis Monogràfics del Museu Arqueològic La Porciúncula, 7].

180 RELEUX: *Los grandes inventos*, Madrid, 1.889, V, 651-662.

J. LLABRÉS RAMIS, J. VALLESPÍ SOLER: *Els nostres Arts i Oficis d'antany*, II, 43-54.

mobiliari (seients, cordovans, ...), també era emprat per a materials de defensa com arreu de cavalleries o les cuirasses, d'etimologia prou evident. Recordi's, en aquest sentit, la presència de pelleters i basters, i que cal entroncar necessàriament amb les activitats de ballesters i coltellers.

L'existència d'un contracte d'aprenentatge pot ésser indicativa d'una certa organització. Emperò devia ésser molt incipient, ja que també es coneixen alguns contractes laborals que impliquen una subordinació aliena a la presència d'una corporació puixant. A 1247, Pere de Pereres va rebre una comanda de 15 s. melgaresos de Guillem d'Oliveres a retornar a raó de 6 d. diaris en feina. Al mateix any, Perico de Sant Martí també es comprometé a treballar pel mateix Guillem d'Oliveres, per espai d'un any, rebent 1/12 part de la producció. En ambdós casos, el menjar i el vi formaven part del salari a rebre.¹⁸¹ És té, per tant, que els menestrals es movien dins d'un mercat de treball lliure fonamentat en les relacions que implicaven un servei personal.¹⁸²

8.1. L'«Adobaria Vella».

Quelcom semblant al procés de la «*Fabreria*» és el que va succeir amb les adobaries,¹⁸³ malgrat que aquestes semblen més disperses. A l'igual que les ferreries, potser que bona part de les adobaries es trobassin concentrades en un mateix indret, tot seguint un model de funcionament que ha perdurat fins el S. XX en el món musulmà: un recinte tancat per un petit mur en el que s'hi agrupen diversos obradors propietat de particulars que els lloquen als mestres adobadors.¹⁸⁴ D'aquí el fet que es tenguí el topònim d'«*Adobaria Vella*» (Plànol 3) per designar tot aquest conjunt que es trobava enclavat a l'actual Costa den Brossa i amb aquest nom va ésser conegut aquest carrer en els anys immediats a la conquesta.¹⁸⁵ Dins porció de Nunó Sanç es va donar a Pere Meler un important conjunt amb un obrador a la Plaça de Santa Eulàlia, més una «*domus cum calcinaris*» prop de Sa Riera i dos safareigs.¹⁸⁶ A l'abril de 1234, s'establí a Esteva Condamina un corral «*qui se tenet cum domibus vestris de adoberia*».¹⁸⁷ En ambdós casos cal inferir la seva localització a la zona l'Adobaria Vella ja indicada. Aquesta ubicació, per altra banda, les col·loca en el sí del conjunt d'obradors de l'entorn d'un dels *sûq[s]*,¹⁸⁸ primerament transformat en Plaça de Santa Margalida Vella, Mercat del Fil i, finalment, sols Plaça del Mercat.¹⁸⁹ Amb el temps, la major part de les adobaries d'aquest indret es concentraren al *Barri de Sa Calatrava*, a l'extrem SE del recinte murari. Tal trasllat s'ha de considerar, d'una part, com a conseqüència dels interessos dels nous explotadors de les instal·lacions i d'altra, com fruit del desig de desplaçar del centre de la ciutat una activitat fortament contaminant i que desprén constants olors desagradables.¹⁹⁰ Amb tot, els primers indicis sobre la presència d'adobaries a l'indret de Sa Calatrava daten, una primera de 1315, que parla d'un alberg venut

181 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 616: A.H.M. C.F. 343, f. 151v. i 621: ARM - A.H.M. C.F. 343, f. 151.

182 J. F. LOPEZ BONET: "Les relacions de servei al S. XIII mallorquí", *BSAL*, 43, 1987, 15-43.

183 M. BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELO: "L'Adoberia dels Sabaters: un cas d'enfrontament entre oficis", *Fontes Rerum Balearium*, 2 (Segona Època) (En premsa).

184 L. BRUNOT: "Vocabulaire de la tannerie indigène a Rabat", *Hesperis*, 3, 1923, 83-124.

185 D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. Ensayo Histórico-Toponímico*, Palma de Mallorca, 1.989, III, 66.

186 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", núm. 21, 72 i 109.

187 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", núm. 319.

188 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia ...*, 123.

189 D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. ...*, IV, 207-219.

190 R. CORDOBA DE LA LLAVE: "Los residuos de origen industrial y su tratamiento en la Córdoba del S. XV", *Actes de les IX Jornades d'Estudis Històrics Locals: La manufactura i els menestrals (S. XIII-XVI)*, Palma de Mallorca, 1990, 41-54.

per un jueu a les monges de Santa Clara i que confronta per un dels seus costats amb la via pública devora de les adobaries.¹⁹¹ La següent ja és de 1378.¹⁹² Aquest trasllat no degué ésser, per tant, ràpid, ni tampoc va ésser total. Així es té que, segons recollen les disposicions del mostassaf pels S. XIV i XV, existia el costum d'estendre i exposar les pells en fase d'adob a les murades de Ciutat, a més d'haver-se de prohibir que això es fes en llocs concrets com la «carrera dels Mercaders del Pont Jussa, de la taula den Renovara a la Porta den Segarra», o en el Sortidor o en el Moll.¹⁹³ A 1595, a la vora de la Plaça del Mercat, encara hi restaven les suficients infraestructures com per a què l'Ofici de Sabaters hi muntàs la seva pròpia adobaria.¹⁹⁴

Els coneixen altres establiments fora de l'indret de la Plaça del Mercat. A 1234, els germans Pere i Berenguer de Villagelans s'establiren a dos obradors prop de l'Almudaina, confrontants amb el de Domingo, el de Bonet de Cotlliure i el d'Astrug.¹⁹⁵ Aquest darrer ho feia amb el de Ramon Saumater¹⁹⁶ i aquest amb el de Guillem den Alegre i el de Guillem de Barneres (tal vegada Banyeres?).¹⁹⁷ A 1235, Jaume de Bargai va rebre una «*domus cum calcinaris*» que confrontava amb l'obrador de Rotlan de Cambrils i el d'un tal Peret.¹⁹⁸ De Rotlan de Cambrils es sap que era sabater i havia accedit al seu establiment a 1232, a la Plaça de Santa Eulàlia.¹⁹⁹ El seu obrador confrontava amb el d'Esteva Fuster i altres.²⁰⁰ Pere Draper, mercader que a 1284 vivia prop de l'Adobaria (Vella?)²⁰¹ n'havia establert una al sabater G. de Nola l'any anterior.²⁰² Del mateix any, es té notícia de Joan, adobador, posseïdor d'un corral confrontant amb el del corredor Andreu Savila.²⁰³ Bernat Janer, a 1287, establí la mitat d'un hort a l'assaonador Jacob.²⁰⁴ A 1283, Guillem Sesplanes, baster, ja havia venut un local a Berenguer de Vilafreser,²⁰⁵ mentre que Bernat Draper, sabater, va establir a Lope Galvano un pati a l'Almudaina, amb dret d'edificació.²⁰⁶ A 1290, l'adobadora Saura establí un obrador a un Jacob també assaonador.²⁰⁷ Tal volta el mateix de 1287. A 1291 es té l'establiment fet pel ja esmentat Guillem Sesplanes, d'una casa en porció del Homes de Marsella²⁰⁸ o el fet en emfiteusi per part d'Arnau de Coll, pelleter, ciutadà de Mallorca, d'una casa a l'igualment pelleter i ciutadà de Mallorca Bernat Corró.²⁰⁹ Concedits pel bisbe Torrella, es sap de l'entrega d'un obrador a Berenguer Caldes, curtidor de

M. C. PESCADOR DEL HOYO: "Los Gremios artesanos de Zamora" (cont.), *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, LXXVII-2, 1974, 470.

191 J. C. SASTRE BARCELO: "Què va ser de l'Ordre de Calatrava a Mallorca?. Una aproximació a la trajectòria dels seus béns. Segles XIII-XIV", *Randa*, 23, 1988, 5-10.

192 D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca*. II, 264-266.

193 M. BERNAT I ROCA: "Aeris Salubritate. Neteja i higiene pública a Ciutat de Mallorca (S. XV - XVII)", *BSAL*, 50, 1994, 253-286.

194 ARM - L.R. 91 - f. 294-323.

195 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", I, núm. 83 i Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", II, núm. 280. A més d'aquest obrador, en tenien un altre prop d'un alfondec (núm. 308).

196 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304, I, núm. 30. Aquest mateix Ramon Saumater tenia dues cases davant la Sèquia (núm. 150).

197 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", III, núm. 332 i 338.

198 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", III, núm. 324.

199 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", III, núm. 367.

200 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", II, núm. 172.

201 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 371-372; Doc. 122.

202 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324; A.H.M. 349 - f. 217.

203 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324; A.H.M. 350 - f. 214.

204 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324; A.H.M. 351 - f. 186.

205 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324; A.H.M. 349 - f. 105.

206 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 309; A.H.M. 384 - f. 74.

207 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324; A.H.M. 353 - f. 24.

208 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324; A.H.M. 352 - f. 343. Aquesta mateixa notícia apareix a la plana 309, amb el llinatge grafiat com a Esplanes.

209 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 309; A.H.M. 352 - f. 234.

pellis, a 1243²¹⁰ i d'un altre a un tal Arnau a l'any 1258.²¹¹ Així mateix, també es troben correpters des de ben prest. Com a tal, a 1242, Bernat Guasch va rebre com a aprenent a Bartomeu, fill de Guillem de Tarragona.²¹²

Cal no descartar l'existència d'adoberies singulars, ja que part d'aquestes dades així ho suggereixen, de la mateixa manera que indiquen que n'existien fora del nucli de l'Adoberia Vella des d'un bell principi. Amb tot, l'emplaçament de bona part d'elles resta clar que era a la vora de Sa Riera. Un indret en el que era fàcil l'abastiment tant de l'aigua necessària per l'adobat de pellis i cuiros, com l'evacuació de les aigües brutes cap al llit de la torrentera, a la vegada que el desnivell natural podria facilitar un escalonament de les piques i cubetes, tot seguint un esquema de construcció que es va donar a altres zones de característiques semblants.²¹³

8.2. La «Sabateria Vella».

Així com de l'adoberia hi ha fites prou clares, es fa més difícil precisar l'indret genèricament denominat *Sabateria*, ja que, a Ciutat, els nuclis amb aquest nom, al llarg del temps, varen ésser tres: una al Carrer de Sant Nicolau actual²¹⁴ o baixa; la denominada *Costa de la Sabateria*, al final del Carrer Jaume II, a l'extrem de la Costa de Sant Domingo,²¹⁵ i un tercer enclavament a l'actual Carrer den Fiol,²¹⁶ darrera la parròquia de Santa Eulàlia, que a 1232 era conegut com *carraria sappaterie*.²¹⁷ del que cal suposar que seria la *vella*, malgrat que aquest adjectiu també es donà a la de Sant Nicolau (Plànol 4).

Malgrat la denominació de *Sabateria Vella* aplicada al Carrer de Sant Nicolau, sembla que les dades apunten més cap a la identificació de la zona posterior a Santa Eulàlia com a nucli més antic. Es té que un Pere d'Ezaronda era sabater i tenia un obrador «*n sabateria*»²¹⁸ i en una donació de 1235 a Ferrer Dominicó es donen les següents fites de localització:

*in vico sabaterie et ferrerie infra operatorium Bernardi de
Brossa et domos Petri de Segarra et operatorium Petri Pictoris
et viam ferrerie et sutorie et vieronum quo itur infra ferreriam
et dictam donationem.*²¹⁹

Per altra banda, l'actual Carrer de la Vidrieria, paral·lel al den Fiol, també incideix en aquesta identificació, ja va ésser conegut com a *Carrer del Cuïram*, per tractar-se del lloc on els assaonadors i blanquers venien els productes adobats majoritàriament als obradors de Sa Calatrava i, per més, en ell hi va existir la *Botiga del Cuïram*, amb sortida al dos carrers.²²⁰ El veïnatge entre Ferreria i Sabateria, a partir d'aquestes dades, és prou evident i

210 LL. PÉREZ MARTINEZ, B. COLLI I TOMÀS: *Ramon de Torrella*, 51: Doc. 98.

211 LL. PÉREZ MARTINEZ, B. COLLI I TOMÀS: *Ramon de Torrella*, 114: Doc. 268. Concretament, aquest obrador es diu que estava en el lloc anomenat *Arzoch*, que pot interpretar-se com a una mala grafia de *al-sîq*.

212 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 615: A.H.M. C.F. 343, f. 165v.

213 R. IZQUIERDO BENITO: "Una stenerías excavadas en la ciudad hispanomusulmana de Vascos (Toledo)", *Arqueologia y Territorio medieval*, núm. 3, p 149-165.

214 D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca*, V, 144.

215 D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca*, III, 145-146 i V, 142.

216 D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca*, V, 142-144.

217 M. M. RIERA FRAU: (1989) "La onomástica andalusí de Madinat Mayûrqa a través del 'Llibre del Repartiment'", *Estudios onomásticos-biográficos de al-Andalus*, II, Granada, 1989, 177-186.

218 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any1304...", III", núm. 367.

219 Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any1304...", III", núm. 347.

220 D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca*, III, 198-199.

acaba de confirmar-ho d'alguna manera el que en el repartiment es recolleix la següent descripció:

*E en lo mercat en lo qual venien avarques, et espart, e
ferramenta eren XLVI obradors.*²²¹

A més a més, la existència de dos indrets als que poder aplicar l'apel·latiu de vells ha de tenir necessàriament alguna vinculació amb el fet que, des dels seus principis d'organització, l'Ofici de Sabaters va esser doble: n'existia un per a la Vila d'Amunt i un altre per a la Vila d'Avall, amb regiments separats i confraries diferenciades. Aquesta divisió, font de continus enfrontaments i disputes, durà fins 1379, any en el que, per iniciativa del lloctinent Berenguer de Montagut, es firmà una concòrdia que donà pas a la unificació.²²²

9. La manufactura tèxtil.

Sembla que l'illa, en època musulmana, disposava de prou matèries primes com per a què aquesta activitat es desenvolupàs amb força: es conreava lli i cotó, i una part important dels ramats era de bestiar oví.²²³ Per tant, els productes tèxtils havien de figurar entre les mercaderies que permeteren l'actiu comerç que es va desenvolupar al llarg del període islàmic.²²⁴ G. Alomar, tot citant a J. Ma. Bover, puntualitzant que es desconeix la font de la notícia i que les denominacions dels draps són totes clarament catalanes,²²⁵ ecolleix que tenien fama el *sendat*, el *vorí*, el *peluxell*, el *robió* i el *savastre*.

Val la pena fer una petit anàlisi d'aquest elenc. Pel que fa al robió sembla només existir per a la ploma de J. Ma. Bover, ja que no s'ha pogut aclarir res en relació a ell. Del peluxell es pot aventurar si es tracta d'un teixit relacionable amb l'anomenat *drap pelós*, fet amb el pèl d'ovelles mortes.²²⁶ El savastre es tracta d'un teixit valuós, sense especificar de quina fibra tèxtil es fa, però es sap que podia dur entremesclat *aur fi* i *perles e pedres precioses*, només que les primeres mencions que se'n coneixen daten, per a Catalunya, de 1353²²⁷ i per a Aragó, de 1356.²²⁸ El sendat, en canvi, es tracta d'una tela fina, fabricada amb seda o lli, de la que hi havia una gran varietat de classes i de colors i s'emprava per a diversos usos.²²⁹ A tot això, cal remarcar que, segons notícies d'Al-Zuhri, els illencs musulmans del S. XII, *no coneixen la seda i el seu fruit sinó per les importacions que fan d'al-Andalus i de Sria*.²³⁰ precisament l'únic drap de suposada confecció illenca d'aquesta època identificable amb certa precisió pot esser de seda. De quin segle parla J. Ma. Bover?

221 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 75v.

222 B. QUETGLAS: *Los Gremios de Mallorca*, 241-242.

223 M. BARCELO: "Alguns problemes d'història agrària mallorquina suggerits pel text d'Al-Zuhri", *Sobre Mayurqa*, 35.

JAUME I: *Crònica* ..., Ca 103. Parla del desallotjament d'una «cova» en la que, a més de refugiar-s'hi "dos mil·lia sarraïns", s'hi trobaren "ben trenta mil·lia ovelles" (?).

224 G. ROSSELLO BORDOY: *L'Islam a les Illes Balears*, 37-49.

225 G. ALOMAR ESTEVE: *Urbanismo regional* 41-42.

226 M. GUAL CAMARENA: *Vocabulario comercial medieval*, Barcelona, 1976, 389.

227 A. M. ALCOVER, F. DE B. MOLL: *Diccionari Català-Valencià-Balear (DCVB)*, Palma de Mallorca, 1977, 9, 773.

228 M. C. MARTINEZ MELÉNDEZ: *Los nombres de tejidos en Castellano Medieval*, Granada, 1989, 541-542.

229 A. M. ALCOVER, F. DE B. MOLL: *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 9, 1977, 822.

M. C. MARTINEZ MELÉNDEZ: *Los nombres de tejidos*..., 386-398.

M. GUAL CAMARENA: *Vocabulario comercial*, 263-264.

M. GUAL CAMARENA: *El primer manual hispánico de mercadería (siglo XCIV)*, Barcelona, 1981, 255.

J.A. SESMA MUÑOZ, A. LIBANO ZUMALACARREGUI: *Léxico del comercio medieval en Aragón (S. XV)*, Zaragoza, 1982, 148.

230 Miquel BARCELO: "Alguns problemes ...", 50.

Si és del S. XII i el sendat no és de lli, com compaginar, idò, la coneguda fiabilitat dels testimonis d'Al-Zuhrí amb la notícia de J.Ma. Bover, de la que, a més a més, es desconeix la procedència?

Els obradors de teixir amb operaris musulmans no degueren tenir una línia de continuïtat molt llarga respecte al seu treball anterior, a diferència d'altres produccions com la de ceràmica. Resta clar que els nous artesans cristians implantaren les característiques de producció dels seus llocs d'origen i cal pensar que s'organitzaren ràpidament segons els models de l'època.²³¹ En un primer estadi, funcionaren els petits tallers, amb una producció domèstica, i que s'encarregaren de satisfer les necessitats dels primers repobladors, ja que les teles d'importació no podien estar a l'abast de totes les economies.²³² Des de la segona mitat del S. XIII es detecten indicis d'aquest obratge de draps. Emperò el que s'evidencia no és altre cosa més que una activitat incipient i sense organització aparent. Es té una dada aïllada de la venda d'una casa feta per Ramon, únic teixidor suposadament cristià, a Berenguer Burguet.²³³ Les restant fan al·lusió a la participació d'esclaus. Tal era el cas de Jacob, batiat, que a 1242 firmà carta d'alforria amb Maria Arrom, senyora d'un obrador de teixir.²³⁴ Aquests esclaus, un cop alliberats, hi seguïen treballant com per exemple, *Asmet ben Abdala*, lliure que feia de teixidor i del que es sap que patia problemes econòmics. A 1247, devia 56 s. a G. de Banyeres,²³⁵ al que se li coneix la possessió d'obradors d'activitat ignorada²³⁶ i a 1279, l'acredor era *Issac Farranch* a qui devia 220 s. de rals de València.²³⁷ Possiblement, ambdós deutes tenguessin el seu origen en el pagament de la carta d'alforria. Aquesta participació efectiva de musulmans, i d'altres captius, en el tissatge perdurà fins a les darreries del S. XIV. No és fins 1391 quan es produirà un tall significatiu, tot vedant-los l'exercici d'aquesta activitat, encara que salvaguardant que ho poguessin fer els captius propietat del teixidor:

Primerament, que alcun taixidor laner o flassader no degue d.aquí auant ensenyar, o mostrar lo dit offici de taxidor ne en.son taler meta alcun sarrayn catiu, o franch, ne alcun bort, o fill de catiu grech, o de tartre ne de turch ne de altre linatge de infels per los quals lo dit offici seria en deterioracio o menys preu posat encare que los pares e mares d.aquells fossen franchs e deliures de catiuatge [...].²³⁸

Dels primers obradors domèstics sortien teixits de llana, però també de fibres vegetals com el lli i cànnyom, dels que es tenen notícies de la continuació del seu cultiu des de 1232.²³⁹ Des de 1249, en el mercat a la Plaça de Sant Andreu s'hi podien trobar aquests teixits de producció local i filasses destinades a la manufactura domèstica.²⁴⁰

231 A. RUMEU DE ARMAS: *Historia de la Previsión Social en España*, Barcelona, 1981, 39-92.

232 F. SEVILLANO COLOM: "Artesanía textil de la lana mallorquina", BSAL, XXXIII, 1968-1972, 157-178. Veure 157.

233 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 400: ARM - A.H.M. 341 - f. 95.

234 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 400: ARM - A.H.M. 342 - f. 12.

235 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 400: ARM - A.H.M. 342 - f. 230.

Aquest G. de Banyeres pot identificar-se amb Guillem de Banyeres, fill de Ferrer de Banyeres i Maria, representant d'una família afincada a Artà des del repartiment i amb propietats a Ciutat de Mallorca en porció de Nunó Sañç:

LL. LLITERAS: *Artà en el Siglo XIII*, Palma de Mallorca, 1967, 66.

Estanislau de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304...", I, núm. 24 i III, núm. 334.

236 LL. PÉREZ MARTINEZ, B. COLL I TOMÀS: *Ramon de Torrella*, 51: Doc. 98.

237 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 401: ARM - A.H.M. 348 - f. 318.

238 A. PONS PASTOR: *Ordinacions...*, 77.

239 J. VICH I SALOM, J. MUNTANER I BUJOSA: *Documenta Regni Majoricarum*, 20, Doc. 13 i 21, Doc.14.

240 J. VILLANUEVA: *Viaje Literario a las Iglesias de España*, Madrid, 1851, XXIII, 320, Document XII.

A 1257, per iniciativa privada de P. Padrines i Bernat d'Olzina,²⁴¹ es va fer venir a Bernat Corcova, teixidor de Narbona, per implantar les tècniques tèxtils d'aquesta ciutat. Havia d'establir-se durant cinc anys a casa dels promotors o en una pròpia i introduir la fabricació de draps de tres qualitats: estam pla, estam llistat i de llana de Bugia, de qualsevol mida.²⁴² Es tracta d'una producció entre comuna i mitjana, en contestació a la draperia que fluïa a Mallorca, en règim de lliure canvi, des d'altres punts de manufactura²⁴³ i amb la que, evidentment, es volia entrar en competència. Notícia d'una activitat comercial incipient es té la presència, a 1240, de P. de Sancto Minato, draper, a qui Bernat Carment devia 260 s.²⁴⁴ o la de Bernat de Cardona i Guillem Font, també drapers.²⁴⁵ A 1273 es coneix el draper Ramon d'Ilerda²⁴⁶ i ja a 1300 es té el draper Pere de Muntanyans.²⁴⁷

En connexió amb els draps de llana de Bugia, segurament presents en el mercat mallorquí, s'ha de considerar *Mohamet Cauzoni* que, a 1280, es dedicava a la importació de draps, rebent 170 s. melgaresos de mans d'*Aben Nono*.²⁴⁸ I gens aliè a aquest tràfec en general és com s'ha de considerar el mercader Pere Draper, al que ja es coneixen vinculacions amb les adoberies. Cal considerar si el seu llinatge, més que un patronímic, sigui un apel·latiu a la seva activitat primordial, a més de trobar-se'l ben actiu en els anys 1285 i 1290 en transaccions de deutes i qüestions d'aigües amb el monestir de La Real.²⁴⁹

Sembla clar que es tenien les mires posades en la creació d'un mercat de destí interior, però també competitiu a l'exterior. En són una mostra la comanda feta per Ramon de Clergue a Bernat Ger, de 1242, de 113 L. melgareses en draps per vendre en un viatge a realitzar «*in Yspaniam*» o altre lloc, o una altre comanda mercantil, de 1243, per part de Bernat Espanyol que entrega a Bernat Salem i Simó Batedor 20 L. melgareses invertides en draps de llana per dur a Brisc, en el N. d'Àfrica.²⁵⁰ També es té que, a 1281, ja es constata la presència d'una nau mallorquina, la de Guillem de Bona, al port de Londres, tres anys més tard que la primera galera genovesa.²⁵¹ Allà es podien efectuar transaccions fonamentades en la venda de productes agrícoles mediterranis com l'arròs, figues i panses, però també en la de matèries primes bàsiques per a les manufactures com l'alum.²⁵² o la

241 A. CAMPANER Y FUERTES: *Cronicon mayoricense*, 33: A 1300 apareix un *Bernardo de Hultcina* com a jurat, ocupant la cinquena posició. Els *Alzina* són "de linaje de gentiles hombres de Barcelona y caballeros hidalgos catalanes ...".

A. Y A. GARCIA CARAFFA: *El Solar Catalán, Valenciano y Balear*, I, 73. La branca que va venir a Mallorca, en principi, s'establí a Campanet. Vid.:

J. Mª BOVER: *Nobiliario mallorquí*, 28.

242 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 403: ARM - A.H.M. 342 - f. 216.

243 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 401-402. Es té constància a Mallorca de la presència i comercialització, entre 1241 i 1243, dels següents tipus de draps de llana: de Lleida, teles de Xàtiva, de Narbona, de Montpeller, "barragans" de França, estams d'Arras i Saint Omer, camelins de Gant, baladrà de sartzil i de Looi, blaus i xamellots de Provença i reixetes d'Yprés; de tèixit de cotó hi figura el brial de fustany; i sedes.

244 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 399: ARM - A.H.M. 341 - f. 137.

245 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 243-246: Doc. 31.

246 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 325-326: Doc. 94.

247 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 395-396: Doc. 140.

248 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 96: ARM - A.H.M. 350 - f. 19.

249 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 376-377: Doc. 126 i p 383-384: Doc. 131.

250 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 594: A.H.M. C.F. 342 - f. 83v i 602: A.H.M. C.F. 342 - f. 204.

BSAL, Tom XX, 340 i 360-361. Ja en el S. XIV, aquest comerç amb aquesta ciutat es va veure interromput, prohibint-se que «*que nugu de Mallorca pugua anar a Brich, ni ningun sarrahi venir a Mallorca*».

251 J. PIRENNE: *Historia Económica y Social de la Edad Media*, México, 1976, 117, n. XXV.

252 M. GUAL CAMARENA: *Vocabulario comercial*, 200-202.

M. GUAL CAMARENA: *El primer manual hispánico...*, 217-218.

J.A. SESMA MUÑOZ, A. LIBANO ZUMALACARREGUI: *Léxico del comercio...*, 81-82.

cleda,²⁵³ dels que Mallorca era un centre redistribuidor.²⁵⁴ Aquest productes eren canviabls amb draps nòrdics en cru, que podien esser acabats en obradors illencs. Però sembla que era el N. d'Àfrica era un punt de destí freqüent de les naus insulars i per les *Llicències per a barques* de 1286 es té, per exemple, que el draper Guillem Otger va esser fiador de Guisbert Toveri, mariner en la barca de Domenec Tayada o que Bernat Bertran era armador d'una activa nau que realitzava trajectes, entre altres llocs, a Bona.²⁵⁵ Aquest darrer personatge, entre 1315 i 1321, se'l troba com a redactor, en companyia de Bernat Umbert, dels *Capitols per l'obratge dels draps de llana*, els *Capitols dels Tintorers* i els *Capitols dels Paraires*, per ordre del rei Sanxo.²⁵⁶ El fet és que aquests contactes comercials amb el N. d'Àfrica permeteren que a 1300 es fes un intent d'establir un consol mallorquí a Bugia, cosa que no es va dur a terme realment fins 1302 per l'oposició de Jaume II d'Aragó,²⁵⁷ donats els interessos que els mercaders catalans, sobre tot barcelonins, tenien a la mateixa zona des del segle anterior.²⁵⁸

9.1. Paraires i teixidors.

Ara per ara, és de la manufactura de draps de llana de la que es disposa de més informació pel que fa a les darreries del S. XIII. Una sèrie de dades indirectes permet besllumar quin era el panorama a l'entorn de l'any 1285 i comprovar com, ja des dels inicis de la producció drapera, es manifesten els problemes i conflictes que esdevendran en paradigmes de la seva evolució al llarg del temps: la mala qualitat dels draps en contrast amb la quantitat, i els conflictes entre paraires i els teixidors de llana.

Així, pel que fa a l'obratge de draps de llana, un dels trets comuns és el de les constants referències a tota una sèrie de fraus reiteratius que afectaven, per una part, el teixit dels draps i, per altra, al seu adobat. Els més freqüents en el teixit, els més freqüents eren els de la mescla de matèries vedades, fer draps de llanes mesclades, fer «*scaig*» del drap, teixir els llistats fora de l'ordenament, emprar llanes no degudes, mesclar les de diferent qualitat o fallar el compte de fils. En relació a l'adobat s'enumeren el rebre el drap per aparellar de mà diferent del «*senyor del drap*» o un missatge seu, adobar draps mal fets o fets de les matèries vedades, donar adob a draps de menys de 16 lligadures, adobar-los sense

L'alum era un producte fonamental per la seva diversitat d'aplicacions a una gama de manufactures altament rentables, com el teixit i l'adobat de cuiros, però també en l'obtenció de vidre, en pintura i en aplicacions mèdiques.

253 Amb aquest terme, en el mercat de l'Edat Mitja, es designava un producte de difícil identificació, però clarament relacionable amb la manufactura tèxtil en qualsevol cas. Podia tractar-se d'una planta tintòrea o de l'argila amb la que s'amolinaven els draps: M. GUAL CAMARENA: *Vocabulario comercial*, 271-272.

M. GUAL CAMARENA: *El primer manual hispànic...*, 238-239.

Sobre la seva comercialització a Mallorca:

A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 96: A.H.M. 342 - f. 109. És tracta d'una transacció realitzada entre Ali Almeyarani, lliure, amb Bernat Font de 60 s. melgaresos per negociar aquest producte a Berberia.

254 M. BARCELO: "Alguns problemes...", 35-54.

255 A RIERA MELIS: "La 'Llicència per a barques' de 1284. Una font important per a l'estudi del comerç exterior malloquí del darrer quart del Segle XIII", *Fontes Rerum Balearium* (Primera Època), III, 1979-1980, 122-140.

256 M. BERNAT I ROCA: "L'obratge de la llana i el 'Capitols' del rei Sanxo", BSAL, 42, 1986, 63-78.

M. BERNAT I ROCA: *Els "III mesters de la llana": Paraires, Teixidors de Llana i Tintorers a Ciutat de Mallorca (S. XIV-XVII)*. Tesi Doctoral. Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Febrer de 1.992. Publicada sota el mateix títol per l'Institut d'Estudis Baleàrics - Palma de Mallorca, 1995, 21-120. Les referències sota hi faran al·lusió.

257 A RIERA MELIS: *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del S. XIV. I: Las repercusiones arancelarias de la Autonomía Balear (1298-1311)*, Madrid/Barcelona, 1986, 278: Doc. 9; 299: Doc. 35; p 301-302: Doc. 38; 302: Doc. 39; i p 308-309: Doc. 48.

258 C. BATLLE GALLART: "Uns mercaders de Barcelona al Nord d'Àfrica a mitjan segle XIII", *Acta Historica et Archeologica Medievalia*, 10, 1989, 145-157.

senyal d'obrador, fer de l'envers dret o estirar els draps més o menys de 30 alnes. Entre els teixidors, es troben referències a les pues dels pinte, no mesclar filasses, la llargària dels ordidors o la prohibició d'emprar pintes «goliarts» entre els principals.²⁵⁹ Es tracta, amb poques diferències, de la mateixa situació que a 1315 determinà la intervenció reial i la promulgació d'un corpus de *Capítols per l'obratge dels draps de llana*, tota vegada que

com ja fos per altres persones començat de fer draps e de aparellar e de texir en la dita Ciutat, axi per teixidors com per perayres, com per tintorers. E lo dit Senyor Rey anteses aqueyllas que l dit obratge pertanyen no curassen ordenadament ne per ordre axi com deuen, mas llur voluntat axi per colpa de aqueilles per no saber e mal obrar,

tot evidenciant-se que qualsevol reglamentació existent fins el moment no ho havia conseguit resoldre, cosa que deriva en què «*los draps de Mallorca son menyspreats*», tal i com es manifestà a 1315 emprant pràcticament els mateixos arguments.²⁶⁰ De la qualitat de la producció illenca en pot donar una idea el fet que, per a 1310, a l'entorn de les disposicions enunciades, es coneixen dos «*payerius*»: Vicenç Molet i Bernat Domici, que, com indica el seu ofici, es dedicaven a la fabricació de draps grossers.²⁶¹ Ara bé, aquest panorama no diferia excessivament del que s'estava donant, per exemple, a Barcelona. Als voltants dels darrers anys del S. XIII es donà un floreixement de la manufactura tèxtil gràcies a l'arribada d'artesans procedents de terres franceses i italianes, que provocà el dictat de mesures restrictives contra la seva instal·lació. La conseqüència immediata va ésser la redacció, a 1308, de les anomenades «*Ordinacions Velles*» dedicades als teixidors de llana. Gràcies a elles, es té que el panorama de producció barcelonès es desenvolupava en un context de frau pràcticament al mallorquí a les mateixes saons.²⁶²

Pel que fa als aspectes socials, s'ha de creure en l'existència del que es pot denominar una comunitat d'ofici que es designada com a *Honrats Prohomes e Officials del Offici*²⁶³ i algunes vegades tan sols com a *Prohomes del dit Offici*.²⁶⁴ Es té, per tant, que l'Ofici consta d'almanco dues categories socials en el seu sí: els *prohomes*, com a dirigents, i els *oficials*, que configuren les bases. És de notar que el terme *mestre* no apareix esmentat cap vegada i, tal volta, caldria preguntar-se si s'ha d'entendre *prohome* i *mestre* com a termes equivalents, mentre que el d'*oficial* pugi fer referència, al que posteriorment es denominaran *obrers*.²⁶⁵

Si la identificació entre *prohome* i *mestre* fos real, l'expressió *prohomens així veedors*²⁶⁶ que apareix en el text seria indicativa de l'existència d'uns menestrals més qualificats: els que, ja en el S. XIV, seran definits com a *mestre bo e ben sabut*²⁶⁷ o *bon*

259 M. BERNAT I ROCA: "Els inicis dels Oficis Menestrals: Els Paraires i els Teixidors de Llana. (Ciutat de Mallorca - S. XIII)". Comunicació presentada al *Ir. Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Les dades s'han extret bàsicament de: ARM - Codex 28 - Parayres, ff. 162v-194v i Teixidors de Lana, ff. 164v-222..

260 ARM - A. i G. - Caixa 3 - Lligall 10 - f. 164-167.

A. i G. - Gremis - Caixa 8 - Lligall 21 - f. 30-32.

261 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 433-434: Doc. 159.

262 M. RIU RIU: "Aportación a la organización gremial de la industria textil catalana en el S. XII", *Actas del VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1962, 547-559.

263 ARM - Còdex 28 - f. 162v.

264 ARM - Còdex 28 - f. 166: Ca 14; f. 175v: Ca 47; f. 194v.

265 M. BERNAT I ROCA: "L'obratge de la llana...", 74.

M. BERNAT I ROCA: *Els "III mesters de la llana"*. 38-39.

266 ARM - Còdex 28 - f. 176v-177: Ca 51.

267 A. i G. - Gremis - Caixa 3 - Lligall 10 - ff. 169-170.

*e.sufficient e.ben sabent del mester.*²⁶⁸ En aquests moments de finals del S. XIII, tal volta cal identificar-los amb els «caps dels mesters» que foren cridats pel rei Alfons a formar part del consell en el règim de Consolat de 1285, integrats a la mà menor.²⁶⁹

9.1.1. La «Parayria».

En contraposició a aquest panorama de mitja, baixa i, fins i tot, ínfima qualitat, es té que en aquest període comença a aparèixer el nom de *Parayria*. Tot indica que, com en altres ocasions, també n'hi va haver dues (Plànol 5) i que, segons A. Santamaria subsistiren fins a les darreries del S. XV, encara que aquest extrem no s'ha pogut comprovar.

La coneguda com a *Parayria Baixa*, estava a l'actual Carrer de Paraires i podria considerar-se que era la *Parayria Vella*, cosa que ho fa suposar el fet de que a l'instrument de venda d'una casa entre el paraire Bernat Salva i el tintorer Bernat d'Isa, a 1317, es parli de la *carraria de la Paratorie Maiorice*, a la vegada que informa que es trobava *in porcione videlicet que fuit Nunoniis Sancii*.²⁷⁰

L'altra, la nova, es trobaria a la zona dels actual Carrers del Paners i Jaume II, i possiblement sigui la que estava subjecte al desè de lluïsmes part al rei i part al bisbe de Barcelona, tal i com registra el *Dret dels barons de la ylla de Mallorca*.²⁷¹ Vendria a reforçar que aquesta fos la nova el fet que a 1317, amb ocasió de la que ja hagué de menester reparacions, es fes al·lusió a ella com a *Paratorie que de novo fit in Maiorice*.²⁷²

A les infraestructures pròpies dels paraires s'hi afegiria el *Camp del Tirador* l'any 1323, també en porció de Nunó Sanç, prop de la Porta de Jesús, propietat que va esser confirmada a l'Ofici de Paraires per privilegi de Joan II a 1465.²⁷³

9.2. Els tints.

El panorama que ofereix l'activitat dels tints fa sospitar una manufactura en vies d'expansió i de cara a organitzar-ne l'exportació, més enllà de la producció domèstica i autàrquica. Les notícies de començaments del S. XIV indiquen que, a l'illa, al llarg del segle precedent es varen assentar unes bases per a una activitat a ple rendiment, tot seguint el model dels territoris continentals.

D'activitat tintòrea del moment immediat a la conquesta n'hi ha molt poques dades. Una de les que té major interès és la que dona testimoni de la preparació de productes aptes pel tint, tant de draps com de cuiros. Es tracta de la presència de dos molins dedicats, amb tota seguretat, a la seva molturació. En el *Còdex Català* s'hi troben els *reha[s]* anomenats «*Azzabaq*» i «*Atzahabq*», traduïts com a *moll den Tinturer* en ambdós casos. El primer es trobava sobre la sèquia de 'Ayn al-Âmir (actual Font de la Vila)²⁷⁴ i va correspondre al rei i

- A. i G. - Gremis - Caixa 8 - Lligall 21 - ff. 33-33v.
 268 A. i G. - Gremis - Caixa 6 - Lligall 6 - ff. 25-25v.
 269 ARM - Rosselló Vell - f. 167; Rosselló Nou - f. 118.
 A. SANTAMARIA: "El municipio en el Reino de Mallorca", *Estudis Baleàrics*, 31, 1988, 14.
 270 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 411: A.H.M. 347, f. 274.
 271 J. VICH I SALOM, J. MUNTANER I BUJOSA: *Documenta Regni Majoricarum ...*, 268.
 272 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 411: A.H.M. 346, f. 248.
 273 M. BERNAT I ROCA: *Els «III mesters de la llana» ...*, 68.
 274 R. FONTANALS JAUMA: *Un plànol de la Sèquia de la Vila del S. XIV (Ciutat de Mallorca)*, Palma de Mallorca, 1.984, 15 [Quaderns de Ca La Gran Cristiana, núm. 5.]
 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia ...*, p 31-33.

a R. de Castellbisbal.²⁷⁵ El segon estava sobre el torrent *al-Awrad* (l'actual torrent Gros), es movia gràcies a les aigües de la font de *Xilvar* (o de Mestre Pere) i va ésser adjudicat al rei i a Bn. Solzet.²⁷⁶ Els termes *azzabaq* o *atzabahq* es corresponen amb l'àrab *al-sabbâg* que significa tintorer.²⁷⁷ Es sap de la presència de batiats exercint de tintorers. Aquest és el cas d'Arnau, lliure i la seva esposa Rotllanda. Com a tants altres, segurament havia accedit a la llibertat per alforria i, a més a més, s'havia convertit. No és gens sorprenent que estàs endeutat amb *Marimon Aben Ybram*, a qui havia de pagar 80 s. i 30 s. melgaresos en distints moments de 1242.²⁷⁸ En el mateix any, a la vegada, se'l troba concertant carta de talla amb el catiu Jacob i la seva esposa Fàtima.²⁷⁹ Un altre tintorer d'aquests moments i del que s'ignora la condició és un tal Guillem, del que es sap que va realitzar contractes i altres actes els anys 1241, 1242 i 1243.²⁸⁰

Amb tot, i a la vista del panorama que ofereixen les primeres notícies del S. XIV, cal creure que els tintorers varen ésser un dels primers en comptar amb algun tipus d'organització. Ho fa sospitar que als *Capítols de Tintorers* redactats a 1318, i a diferència dels altres Oficis, hi figuri explícitament la figura del *mestre* ja molt ben consolidada. Si els capítols per regular l'obratge dels draps es centraren principalment en aspectes tècnics amb una certa intensitat, en el cas dels tintorers el que es posa de manifest és l'existència d'una organització comparativament més evolucionada, donada la referència ben clara al període d'aprenentatge previ a la superació d'un examen abans d'ésser mestre i obtenir el permís per regir un obrador. La existència d'aquest grau es veu reforçada per la imposició d'una altra condició: per exercir de mestre tintorer a Mallorca, qui vengués de fora Regne havia de mostrar la «*charta*». En cas de no tenir-ne, era preceptiu demostrar els coneixements sobre l'ofici «*de obre o de fet*». És evident que la «*charta*» exigida és la carta d'examen en la que constava la superació de les proves de suficiència que es poguessin haver realitzat en el lloc d'origen.²⁸¹

El fet de contemplar-se aquesta norma ve també a demostrar que l'afluència de mestres forans era un fet relativament freqüent, ja que, en cas contrari, no hi hagués hagut raó per establir-la. Aquest plantejament és indicatiu, a més a més, què, si bé en els primers moments, els obradors podien haver estat en mans de musulmans o batiats, aquests aviat es veren desplaçats a llocs subalterns. Per altra part, al llarg dels segles següents, el tintat serà una de les activitats amb major presència d'esclaus, de tal manera que fins el S. XVII, la part purament mecànica de l'ofici (palejat, rentat i estirat dels draps) encara estarà en les seves mans.

9.3. L'obratge de seda.

Si a Mayûrqa va mancar l'obratge de la seda, producte de luxe que era font de riquesa a al-Andalus en general,²⁸² en el repartiment s'hi troben els topònims *alqueteria*, *alaqueceria*

275 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 28v.

276 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 30r.

277 M. BARCELO: "Els molins de Mayurqa", *Actes de les V Jornades d'Estudis Històrics Locals: Les Illes Orientals d'al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa Cristiana (S. VIII-XIII)*, Palma de Mallorca, 1987, 256.

278 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 407: A.H.M. 342 - f. 12 i 21.

279 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 156: A.H.M. 342 - f. 79.

280 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 408: A.H.M. 342, ff. 37, 47 i 152.

281 M. BERNAT I ROCA: *Els «III mesters de la llana» ...*, 93-96.

282 L. S. SERRANO PIEDECASA FERNANDEZ: "Elementos para una historia de la manufactura textil andalusí", *Studia Historica. Historia Medieval*, IV, 2, 1986, 213-216. Se'ns ofereix un ampli elenc de teles sèriques fabricades arreu d'al-Andalus.

R. ARIE: *L'Espagne musulmane au temps du Nasrides (1232-1492)*, Paris, 1973, 355.

i *alcazeria*,²⁸³ l'alcaisseria, l'emplaçament de la qual no s'ha pogut determinar,²⁸⁴ però que és un centre indubtablement relacionable, si no amb l'elaboració, si almenys amb el comerç de la seda. No de bades, en la relació de les propietats de Nunó Sanç a la Part Forana, hi figura el topònim *Rahal al-qazzâz* a la partida de Bunyola i que es pot traduir com el *rafal del venedor de seda crua*.²⁸⁵ Es plausible, per tant, que el pretés sendat mallorquí no fos més que un producte de reexportació. Possiblement en aquest sentit es pugui interpretar una notícia de l'escriptor anglès J. Brompton segons la qual, a l'any 1190, les illes d'Yabisa i Mayûrqa eren tributàries del rei d'Aragó i pagaven amb productes seèrics:

*Insula vero de Majorek CCC pannis sericos [...] et
insula de Euviz CC regi Arragonia de tributo quolibet anno
reddit.*

A. Campaner y Fuertes (que és qui recull la notícia) fa constar que s'ignora en virtut de quin conveni o guerra es pagava aquest tribut, a la vegada que posa en dubte la seva veracitat.²⁸⁶ Independentment que altres notícies i documentació coetània ho corroborin, el que si es pot considerar és que, si Mayûrqa no produïa seda, si que havia d'esser almancio un actiu centre redistribuïdor per donar peu a aquestes informacions.

El cert és que, en anys ben immediats a la conquesta, es sap que si s'obrava seda a Mallorca, segurament en molt poca quantitat i a partir de matèries primes d'importació. Mostres d'aquesta activitat són el fet que a 1242 Bernat Pussa col·locà la seva filla Ermesinda amb la jueva Estela per a què aprengués l'ofici de sedera²⁸⁷ o que, a 1259, fes el mateix un tal R. d'en Morel que afirmà la seva filla Anna Benvenguda amb G. de Colle i Benvenguda, sedera, per espai de dos anys amb la condició que «*doceas ipsam officio tuum sederie*»²⁸⁸

Un altre indicador seria el que, des de 1260, i segons una lletra reial de 1320, al Carrer de la Bosseria hi havia domiciliats uns jueus dedicats a la confecció i venda de teles de seda.²⁸⁹ Les següent notícies no es tenen fins el S. XIV. Una és de 1311, quan es va elevar una protesta a Jaume II, posteriorment reiterada al rei Sanxo, contra les molèsties ocasionades per uns jueus seders que vivien fora del Call i l'altre, a 1315, quan les monges de Santa Clara adquiriren al seder *Jucef ben Abraffim ben Tectu* un alberg veïnat al convent.²⁹⁰ Resta clar que a la Mallorca postmusulmana no mancava l'obratge de seda, com afirma J.Ma. Escartín.²⁹¹ En tot cas, el que podia faltar era la producció de matèria prima i

J. VALLVÉ: "La industria en al-Andalus", *Al-Qantara*, I, 1980, 14-33, especialment 17-28.

283 R.SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, 190 i 191.

284 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madîna Mayûrqa*, 123.

285 A. MUT CALAFELL, G. ROSSELLO BORDOY: *La 'Remembrança' de Nunyo Sanç...*, 67 i 102-103.

M. M. RIERA FRAU: "La onomàstica andalusí...", p 177-186. Segons aquesta autora, a Madîna Mayûrqa apareix dues vegades l'ofici *al-Qazz*, grafiat *alcaiz* i *elcazces* (R.SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 43v i 76v) i el dóna amb el significat de *paraire*.

286 A. CAMPANER Y FUERTES: *La dominación islamita en las Islas Baleares*, Palma de Mallorca, 1978, 178, n. (I) i 226.

287 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 400: A.H.M. 342 - f. 149.

288 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, ARM - E.C.R. 345 - f. 16.

289 A. PONS PASTOR: *Los judios del Reino de Malorca durante los siglos XIII y XIV*, Palma de Mallorca, 1948, I, 48 [Col La Rodella, 2]

290 J. C. SASTRE I BARCELO: "Què va ser de l'Ordre de Calatrava a Mallorca? Aproximació a la trajectòria dels seus bens. Segles XIII-XIV, *Randa*, 23, 1988, 5-10.

291 J. M. ESCARTÍN: "La manufactura a Mallorca durant el S. XVIII: El cas de la seda", *Estudis Baleàrics*, 43, 1992, 61-81. Veure 64.

aquesta activitat degué ésser la que es va iniciar cap al S. XVI amb la introducció del cultiu de moreres i cria dels cucs de seda a la vall de Sóller.²⁹²

10. La construcció.

La transformació de Madîna Mayûrqa en un nucli urbà a plaer dels conqueridors es va emprendre d'immediat, encara que fos lentament²⁹³ i no es va veure acomplada pràcticament fins el S.XV, moment del que es sab que

*apenes ich trobarets sino fort poques en nombre e
petites cases que sien de obra morisca.*²⁹⁴

És lògic, per tant, que, entre les escasses referències a menestrals hi figurin les de picapedrers. Es té constància que un tal Pons, picapedrer, tot actuant de testimoni en una procuració a 1241²⁹⁵ i a 1270, el picapedrer Vidal va establir un obrador a Joan Boter.²⁹⁶ A 1280, Bernat Andrés, picapedrer, es va instal·lar en una casa de *Jucef Alvarandi*²⁹⁷ i a 1288 es troba Pere Rubi actuant de testimoni en una transacció del monestir de La Real²⁹⁸. Ara bé, malgrat aquestes minses notícies, s'ha de pensar en una presència molt més nombrosa d'operaris, a l'igual que s'ha de tenir en compte una gran participació de musulmans es aquesta feina²⁹⁹ i que seguiria essent ben notòria al llarg del S. XIV. Un exemple pot ésser el cas de *Gayt*, donat per Joana Genovès, muller de Guillem Pontreni, a fra Obert, operari del monestir de La Real, a 1272. Ara bé, aquesta donació era un tan condicional: l'esclau seguiria essent de la donant, però aprendria i treballaria en l'ofici de picapedrer en les obres del monestir *pro anima mea et parentum meorum*. A part de la peculiaritat de la donació, val la pena constatar que entre els testimonis de l'acte hi figura un *magister Lombardus*.³⁰⁰ Possiblement, l'aprenentatge de l'art de la construcció degué ésser també el destí de *Abrasim*, venut per Arnau de Pujals a 1281³⁰¹ o el cas de *Abdalfach*, venut per Guillem de Cuquet³⁰² a 1284, ja que tots dos foren adquirits pel monestir de La Real i restaren a càrrec del mateix fra Obert. De 1283 es coneix el fet que *Abdalà*, picapedrer, i que probablement ja havia assolit la seva alforria, es va vendre a P. Valvit,³⁰³ com a única sortida d'una situació apurada.

11. La ceràmica.

292 J. RULLAN: *Historia de Sóller*, Palma de Mallorca, 1874, I, 143-145, 197 i 803-805: Apèndix 22.

293 A. PONS PASTOR: *Historia de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1966, III, 71. Recolleix una notícia de 1368, segons la qual Robert de Vellvehí, també anomenat Joan Sagranda, jurispert, demenà permís per tancar un tros del carrer entre dues cases de la seva propietat, tota vegada que en ell s'hí acumulaven tot tipus d'escombreries perquè les dites cases estaven enderrocades des del temps de la conquesta de l'illa. Segurament, no eren les úniques.

294 A. PONS PASTOR: *Historia de Mallorca*, III, 73.

295 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324: A.H.M. 342 - f. 30.

296 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324: A.H.M. 347 - f. 213.

297 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324: A.H.M. 350 - f. 32.

298 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 380-381: Doc. 129.

299 G. ROSSELLO BORDOY, J. SASTRE MOLL: "El mudejarismo en Mallorca en la época de Ramon Llull", *BSAL*, 39, 1982, 257-264.

300 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 320-321: Doc. 89.

301 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 360: Doc. 113.

302 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 371-372: Dco. 122.

303 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 99: ARM - A.H.M. - 350 - f. 197.

Encara que aquest tipus de producció ja ha estat objecte d'uns primers estudis,³⁰⁴ no es pot deixar de banda en el sí de la present panoràmica, malgrat la ineludible reiteració de dades. Les notícies de gerrers treballant a l'illa són primerenques i no sols limitades a l'àmbit urbà. Malgrat que en aquest treball sols es vulguin tractar dels artesans que s'establiren dins la ciutat o el seu entorn més proper, no es pot deixar de banda la presència d'un mestre gerrer a Inca i que cal considerar com a fiable, tota vegada que a 1283 es té la primera notícia d'una transacció comercial sobre una instal·lació de producció ceràmica: la subhasta de la teulera de Ramon Falconera a Mandrava.³⁰⁵

Cenyint-se a l'espai de Ciutat, es pot parlar de l'establiment fet per Berenguer d'Esplugues a Bernat Gerrer de dues cases, provistes d'un «furno iarrerie», confrontants amb altres de La Real i per les que s'havia de pagar un cens anual de 4 morabatins d'or.³⁰⁶ Per a 1291, es coneix la venda feta per Guillem Sesplanes, baster, a Bernat Puig d'una casa que es trobava prop de la gerreria d'un tal Jacob,³⁰⁷ que tal volta era un batiat.

Dissortadament, no és factible localitzar els llocs de producció ceràmica, com seria de desitjar. En el *Còdex Català* es fa menció concreta a dos punts relacionats amb la comercialització d'olles: els *venedors de oles* i els *venedors veys dels olers*.³⁰⁸ Això sembla com si es volgués indicar un canvi d'ubicació de la zona de venda, sense que l'aparició de la nova suposàs la desaparició de l'antiga i, al temps, no es sap fins a quin punt aquesta denominació és excloent de la venda d'altres articles ceràmics. Segons Ma.M. Riera Frau, l'ús del terme *venedor* és indicatiu de la total independència entre els obradors de ceràmica en general i la seva distribució al públic.³⁰⁹ Sobre els forns de cocció de ceràmica a Madína Mayúrqa, res es sap pel moment. Però cal inferir que la seva estructura i ubicació no seria gaire diferent a la d'altres indrets. Pel cas de Paterna, per exemple, es coneix que podien estar situats fora del casc urbà i que en el S. XIV seguien funcionant les mateixes instal·lacions que al S. XIII.³¹⁰ Pel cas de Ciutat de Mallorca, s'està a l'espera del que pugui aportar l'arqueologia (urbana o no) al respecte, després de la excavació i estudi dels materials apareguts al subsòl de la Sala Capitular del convent de Santa Clara. Ara per ara, evidencien l'utilització del lloc com a gerreria o zona de forns de ceràmica, amb una cronologia dels S. XI-XII.³¹¹ Aquest emplaçament vendria a confirmar la ubicació a indrets marginals de l'espai urbà d'aquest tipus d'instal·lacions manufactureres per part dels musulmans com és el cas ja esmentat de Paterna i altres indrets peninsulars, tot seguint un patró que repetiren els cristians per ésser també el dels seus llocs d'origen.³¹²

304 M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: "La ceràmica d'època cristiana a Mallorca" *Comunicació presentada al Vème Colloque International sur la ceramique medievale en Mediterranee occidentale. Ecole Nationale d'Industrie Minérale - Rabat, 11-17 de novembre de 1991.*

M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: (1993) "Ceràmica medieval mallorquina: Entre la pervivència andalusina i la tradició cristiana", *Actes del IV congrés d'Arqueologia Medieval Espanyola: Societats en transició*, Alacant, 1993, III, 825-835.

305 M. BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: "Ceràmica medieval mallorquina ...", 825-826.

306 P. MORA, L. ANDRINAL: *Diplomatari...*, I, 319-320: Doc. 90.

307 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 324: A.H.M. 352 - f. 243.

308 R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 75r.

309 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia ...*, 121.

310 F. AMIGUES, M. MESQUIDA: *Un horno medieval de cerámica. Testar del Molí, Paterna (Valencia)*, Madrid, 1987, [Serie Estudios et Documents, IV, Publicacions de la Casa de Velázquez] [M. MESQUIDA]: *Una terrisseria dels segles XIII i XIV*, Paterna, 1987.

311 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madína Mayúrqa*, 180.

312 F. AMIGUES, A. BAZZANA (eds.): *Fours et potiers et 'testares' médiévaux en Méditerranée Occidentale. Méthodes et résultats*, Madrid, 1990 [Publicacions de la Casa de Velázquez. Série Archeologie, XIII]

J. I. PADILLA: 1983-1984) "Contribución al estudio de las cerámicas grises catalanas de época medieval: El taller, hornos y producción de Casampons (Berga)", *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval, Acta Mediaevalia. Annexos d'Arqueologia Medieval*, Annex 2, 1983-1984, 99-143.

12. Els boters.

Dins de les varietats que integren l'ofici de fuster, s'hi inclou la de boter. Es tracta dels menestrals especialitzats en la construcció de botes, de les que hi ha un bon nombre de variants, i que servien per emmagatzemar i transportar tot tipus de productes: vi i vinagre, farina, carn i peix salat, ... la seva inclusió en aquest elenc és deguda a què a treves d'ells es pot brostejar el desenvolupament de la zona del moll, poc conegut.

Gents dedicades a l'ofici de boter s'intallaren relativament prest a Ciutat. Es tenen unes poques referències, coincidents cronològicament amb l'inici de l'expansió i progressiva consolidació de les rutes mediterrànies al N. d'Àfrica. A 1270, Ramon Font, boter d'ofici, va establir un local a la vídua de Berenguer Aràbi,³¹³ a 1279, el també boter Guillem Bonaventura era el que s'establí en un local de Jaume Colomar³¹⁴ i el mateix any, P. Cerdà estableix un altre obrador devora el que tenia el boter G. Bernat.³¹⁵ Els tres es trobaven fora murada, espai al que s'accidia per l'antiga *Bâb al-Mudi*³¹⁶ que donava pas a la zona del moll i a les drassanes i en la que, per altra part, el Temple hi tenia diversos obradors, com ja s'ha dit. Les drassanes, com en tota ciutat marítima del món musulmà, es trobaven fora del recinte murari per raons de seguretat.³¹⁷ En el repartiment, varen esser extretes de la part reial i adjudicades a l'Orde de l'Hospital, malgrat no haver pres part en la conquesta.³¹⁸ De fet, el lot adquirit a Ciutat va esser qualque cosa més que «*la casa del darassenal*», ja que el comte d'Empúries, Nunó Sanç, Gastó de Bearn i el bisbe de Girona també els feren cessions. D'aquesta segona dotació, es té notícia que, a 1239, fra Llop Deslava, comenador de la Casa de l'Hospital, donà a l'església de Mallorca 6 obradors.³¹⁹

Aquest i altres obradors abans referits s'han de considerar, en la seva majoria, d'època andalusina o de molt recent aparició, ja que en tal emplaçament, a partir de 1273, es va fer difícil la construcció de nous. En aquest any, Jaume I atorgà un privilegi a la ciutat entregant-li la Plaça del Moll i s'establí que

*negun d.aqui avant per otorgament de nos o dels nostres successors ne per nuyla altra rao no ne manera no pusca ner go fer, ne obrar, ne construir casa ne cases ne obrador ne negun altre edifici en al dita ribera o plaça del mouyl damunt dit».*³²⁰

Si bé els jurats estaven facultats per autoritzar l'edificació de cases, obradors o altres edificis, progressivament es varen anar desplaçant cap als carrers de la Boteria o dels Boters³²¹ i de Remolars,³²² com a més propers a tal indret. Aquesta instal·lació de boters, així com altres oficis (corders, fusters, ...), en aquests indrets es va veure afavorida pels interessos del rei i de Nunó Sanç, adjudicatari major de la part baixa de la ciutat on, per

E. MARCHESI, J. THIRIOT, L. VALLAURI: "Un barrio de alfareros de Marsella en el S. XIII: Una transferencia de tecnología", *Boletín de Arqueología Medieval*, 6, 1992, 35-44.

313 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 325: ARM - A.H.M. 350 - f. 214.

314 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 325: ARM - A.H.M. 359 - f. 83.

315 A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca...*, 325: ARM - A.H. 348, f. 309.

316 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madīna Mayīrqa*, 75.

317 M. M. RIERA FRAU: *Evolució urbana i topografia de Madīna Mayīrqa*, 45-46.

318 JAUME I: *Crònica* ..., Ca 95 i 96. Malgrat aquesta absència, la totalitat de bens rebuts va esser considerable i, tot complit la promesa reial de «*fer-o hem comptar al llibre com als altres*», es pot Vid.:

R. SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, ff. 1r, 2r, 3r, 8v, 22r 25v i 26r.

319 LL. PÉREZ MARTINEZ, B. COLL TOMÀS: *Ramon de Torrella* ..., 18: Doc. 9.

320 A. PONS PASTOR: *Historia de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1972, VII, 15.

F. SEVILLANO COLOM, J. POU MUNTANER: *Historia del puerto de Palma de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1974, 57-58.

321 D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca*, II, 238-239.

322 D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca*, V, 129-130.

altra part, s'allotjaren genovesos i pisans, tot acomplert amb la presència de l'Orde de l'Hospital amb funció defensiva sobre alfondecs i drassanes.³²³

Conclusions.

Del que s'ha vist fins aquí es desprén que es va produir un repartiment i ocupació de les infraestructures andalusines en les que els obradors varen esser tractats com un bé immoble més. La seva adjudicació va respondre tant a mecanismes econòmics com polítics, patentitzant-se la coincidència d'ambdós en quin tipus d'instal·lació manufacturera o comercial anà a parar a segons quins porcioners. El Temple n'és una bona mostra, a l'igual que ho és el predomini de certes municipalitats. Al marge de les «*iustas portiones*» pactades a 1228 i ratificades a 1229, no cal dubte que, en el moment de la distribució, es va tenir present l'especial interès que pogués tenir un o un altre tipus de bé pel receptor, ja que, com s'ha vist, no es manifesta cap proporcionalitat amb la resta del que constituï la unitat bàsica de compte, la *cavalleria*. Unitat que, per altra banda, sols s'havia considerat fins ara en relació a terres i cases. La seva utilització com a raó per a l'entrega d'obradors demostra com aquests eren un element perfectament integrat dins de l'esquema d'explotació feudal que s'anava a imposar. L'especulació comercial era un element més entre els mecanismes de la colonització d'unes terres que no només podien oferir beneficis a partir de l'explotació agrària, sinó també de la de certes manufactures, ràpidament monetaritzables.

Per altra banda, es té que el model de ciutat cristiana no es correspon amb la distribució de l'espai d'una madina. Per això, aviat certes manufactures es veren desplaçades, donant-se les dualitats entre «*vella*» i «*nova*», podent-se suposar que l'adjectiu «*vella*» gairebé sempre fa referència a l'andalusina. Sobre el trasllat gairebé forçat de determinades manufactures es pot dir que es va dur a terme amb relativa rapidesa i es va fer a zones marginals, d'hortos andalusins o propers a la murada, quan no a zones exteriors.

La presència d'obers i esclaus musulmans l'únic que permet suposar és l'aportació d'aspectes molt puntuals a unes manufactures que responen a demandes comercials europees. Aquesta presència, per tant, sols és explicable des de les raons de la conquesta i de les cartes d'alforria que es signaren. El seu paper, tot i poder esser determinat en certs aspectes de la producció, no aconseguí influir substancialment en el conjunt de les manufactures, a diferència d'altres contrades com València o Múrcia. D'aquesta manera, l'estructura menestral que poc a poc es va anar creant a partir de 1230, amb la seva organització, tècniques, objectius de mercat i productes obeeixen als esquemes de Catalunya i sud de França. Els menestrals, amb bona part provinents d'aquestes zones, desembarcaren a Mallorca amb un bagatge consolidat, amb capacitat per posar immediatament en funcionament obradors a l'illa i posar ràpidament les bases per a la seva organització en un termini relativament curt. D'entre ells, els més actius que es detecten són aquells que tenen a veure amb la ràpida colonització feudal de Mallorca i, segurament, relacionables amb el propi exèrcit de conquesta: ferrers, picapedrers i assaonadors, i s'han de suposar els fusters, encara que no hagin aparegut per extens, si bé valgui de mostra el que s'ha dit dels boters .

També s'organitzen amb relativa rapidesa aquelles manufactures de major guanys en el comerç de l'època: les tèxtils i la pell. Sobre els primers, sembla que la seva posada en funcionament no es va fer des dels primers escalons de la producció, sinó en les fases terminals, especialment tintat i aparellat. Sense aquest origen, no s'explicaria el paper

323 P. CATEURA BENASSER: "Repoblación, urbanización y comercio: El puerto de la Ciudad de Mallorca durante el S. XIII", *Mayurqa*, 21, 1985-1987, 91-99.

predominant dels paraires a Mallorca en els anys posteriors, ja que en altres indrets no passen d'esser una baula més de la cadena manufacturera sense la rellevància que arribaren a assolir a l'illa. El següent pas ha d'esser el d'una primera adaptació a les conveniències dels nous senyors que les exploten des de una perspectiva clarament feudal.

Entre aquest nou explotadors, els subjectes que ja en origen gaudien d'una certa bona posició, ocuparen llocs clau, s'enlairaren i consolidaren noves posicions superiors dins de l'escala social de l'època. En general, es tractava d'individus d'estrat burgués, comerciants i artesans vinculats al món comercial, que tenien vincles d'un o altre tipus amb les élites de la conquesta (els cas dels Espanyol amb els Montcada, per exemple) i que es serviren d'aquests contactes per, dins un termini més o manco llarg, rompre la frontera de classe i integrar-se en l'aristocràcia. Bernat Espanyol, Berenguer Burguet, G. de Banyeres i qui sap si Pere Draper, directament o indirectament omnipresents en negocis de metal·lúrgia, cuiros i teixits quan no de navegació, són els casos que aquí s'han tractat. No varen esser els únics.

Tot esperant l'estudi d'algunes possibles deixalles materials de la producció artesanal del S. XIII a Ciutat de Mallorca, es pot suposar que, en línies generals, hi va haver un fort trencament amb la producció andalusina tant en relació als recursos materials (instal·lacions i matèries primeres) com humans (esclaus i obrers lliures musulmans), que si bé en algunes d'elles no va esser de soca-rel, si que ràpidament es va veure diluïda en el sí dels interessos dels nous senyors.

QUADRE 1: El nombre real d'obradors. *Còdex Català*, ff. 75v-76r.

Lloc o tipus:	num.
Entre los carnicers (i) los venedors de oles	27
En los venedors veys dels olers	17
Aquels en los quals es venia carbo, eyera obrat argent	25
En lo mercat [...] avarques, espart i ferramenta	46
De la porta de Lalmudayna entro Alfagenos	28
A la part de Orient Dalmazia	40
A Mígdia en Almaza	8
De la Costa de Míscar entro lo beurador	92
De la casa Dabolazat entro a la porta de Balbelet	53
En lo barri de Alhaj Algazel	5
Los alatias [i alqueceria?]	20
TOTAL	361

QUADRE 2: Oficis i activitats al *Còdex Català*.

OFICI		REFERÈNCIA	FOLI
Català	Àrab		
Perfumista/ Especiari	al-'Attar	Forn Alaatar	41r
		Alberg de Alatar	72v
		Alberg de Alatar	73r
		[...] entre los alatias	76r
		obradors [...] alatars	76v
		Carrera de Alatars	79r
		Forn de Alahatar	81v

Menescal	al-Baytâr	Carrer Albettar	42v
Carboner	al-Fahhâm	Obradors aquells en los quals carbo se venia	75v
		Obradors en los quals carbo se venia	76r
		Obradors en los qual era venut carbo	77r
		Forn Daninfazam	80v
Forner	al-Farrân	Forn Alfarran	41r
Filador	al-Gazzâl	Barri alah Algazel	72r
Barber	al-Hayyâm	Obradpr de alfagemo	73r
		Alfagenos	75v
		a la tenda de Alfagema	77r
		obradors [...] de alfagemis	77r
Paraire	al-Qazz	Carrer Azmet Abnalcaz Alacequia	44v
		Casa Dabelcazzes	76v
Carnicer	al-Yazzâr	Obradors	75v
		Obradors	76v
			77r
Fuster		Barri de Bubaquer carpenteiro	80r
Calafat	al-Qâlafat	Forn Alcalafat	41r
		Forn Alcalafat	43v
		Forn de Calafat	73r
		Forn de Calafat	82r
[Argenter]		Obradors [...] on era obrat argent	75v
		Obradors [...] argent hy era obrat	76r
		Obradors en los quals era venut [...]argent	77r
[Esparter]		Mercat en el qual venien espart [Obradors]	75v
[Ferrer]		Mercat [...] en el qual venien ferramenta [Obradors]	75v
[Oller]	[fajjâr, yarrâr]	Venedors de oles	75v
		Venedors veyls dels olers	75v
[Sabaters]		Mercat en el qual venien abarques [Obradors]	75v
[Hotolans]		[...] qui venen ortaliza	77r
		venedors veys de les ortalices	77r
Alcaiceria	al- qaysâriyya	Alqueteria	76r
		Alcazeria	76v

Font: RIERA "Onomàstica andalusí ...", p. 183.
SOTO *Còdex Català*, ff. 41r-82v.

QUADRE 9: Nombre i distribució real dels obradors als porcioneres.

	El Temple: 55
	Homes de de Barcelona: 30
	Homes de Marsella: 27
	Homes de Tarragona: 21
	Paborde de Tarragona: 19
	En Carroç: 7

Porció Reia: 361	Altres Porcioners: 126	Homes de Lleida: 6
		Homes de Cervera: 3
		Homes de Montblanc: 3
		Homes de Girona: 2
		Homes de Caldes: 2
		Homes de Vilafranca: 2
		Homes de Manresa: 2
	Homes de Tortosa: 2	
Rei: 180		

QUADRE 10: Distribució dels obradors en relació a la part reial i en relació a la madfina.

Altres porcioners	Num	% part	% total
El Temple	55	30,85	15,24
Homes de Barcelona	30	16,55	8,31
Homes de Marsella	27	14,92	7,48
Homes de Tarragona	21	11,62	5,82
Paborde de Tarragona	19	10,50	5,26
En Carroç	7	3,87	1,94
Homes de Lleida	6	3,31	1,66
Homes de Cervera	3	1,66	0,83
Homes de Montblanc	3	1,66	0,83
Homes de Girona	2	1,10	0,55
Homes de Vilafranca	2	1,10	0,55
Homes de Caldes	2	1,10	0,55
Homes de Manresa	2	1,10	0,55
Homes de Tortosa	2	1,10	0,55
Total:	181	100,00	

QUADRE 11: Obradors del Temple segons el *Còdex Català*, ff. 76r-76v.

Referència:	num.
Obradors en los quas carbo sevenia, et argent hy era obrat	5
En la porta de Almudino	5
De la costa de Miscal entro alabeurador	14
De la casa Dabolacat a la porta de Balbelet	11
Els obradors de Alcazeria de los aiatar	20
Total:	55

QUADRE 12: Relació de les propietats adjudicades al Paborde de Tarragona segons el *Còdex Català*.

Lloc:	Propietat:	Referència:
Incha	Alqueria Benihar, XX jovades Alqueria Beniatza, V jovades Alqueria Beniroy, X jovades Alqueria Moscarix, XX jovades Alqueria Massarella, XX jovades Suma L.XX.V jovades / V alqueries	34v
Ciutat	Cases Abuali, V Cases «al Malionem», LXI Horts, II Forn Dabemari Obradors, XIX Molí Algídit, a la síquia de Ciutat Molí Nou, a la síquia de Canet	71r 80v 80v 82r 76v 27r 85v
El Terme	Caria Almocatait, VI jovades Rahal Anagiga, II jovades Munia Naceh, «miya jovada» Rahal Abenxir, IIII jovades Suma XII jovades e miya e son V alqueries	50v

QUADRE 13: Relació de les propietats d'En Caroç segons el *Còdex Català*.

Lloc:	Propietat:	Referència:
Sineu	Alqueria Malian, IIII jovades	12v-13r
Petra	Rahal Abenjucef, VI jovades Rahal Benimalzog, V jovades Alqueria Fulumen, VIII jovades Alqueria Pellia, reuia, IIII jovades Alqueria Benimogeyth	13v 14r 15r 15v 15v
Montuiri	Alqueria Beniatielimuze, III jovades Alqueria Archeinerola, III jovades Rahal Alluc Abenali, III jovades	17v 18v 22v
Ciutat	Obradors al carrer de la «Cèquia», VII Forn del Mercat	77v-78r 82r

QUADRE 14: Obradors dels Homes de Marsella segons el document de donació (12 d'octubre de 1230)

«... in carraria sancte Eulalia»	3
«... in sequenti carraria prope domos quas ibi faciun novo»	4
«... in illa carraria cequia que se tenet cum ecclesia sancte Marie de Pulcropodio»	4
«... in sequenti carraria cequie subtm domos hominum Montepesulani»	3
«... ad pontem superiorem illius torrentis qui discurrit tempore pluviarum»	4
«... in carneria quondam sarracenprum»	9
«... in loco quo tendarum tempore sarracenorum stare solebat prope ipsum carneriam»	4
Total:	31

FONT: PÉREZ "Corpus documental balear /I", pp. 41-43: Doc. 32.

QUADRE 15: La fórmula «*Per les lurs cavalleries*» al *Còdex Català*.

Yuz	Porcioner	Ref.	
Ahwâz al-Madîna	El Temple G. de Moncada R. Alamany G. de Claramont	50r	
	Paborde Homes de Barcelona	50v	
	Homes de Tarragona Homes de LLeida	51r	
	Homes de Marsella	51r/51v	
	Homes de Tortosa Homes de Vilafranca	51v/52r	
	Homes de Montblanc Homes de Manresa Homes de Cervera	52r	
	Homes de Girona Homes de Clades	52v	
	Inkân	Paborde Homes de Barcelona	54r
Homes de Marsella		54v	
P. Martel Bg. de Monreal		55r	
Bulânsa		Homes de Tarragona	56r
	Homes de Prades El Temple G. Montcatha R. Alaman G. Sclarmon	57v	
	Homes de Barcelona	57v	
	Jijnaw-Bitrah	Homes de Lleida Homes de Tàrrega Homes de Girona	59v
		Homes de Caldes	59v/60r
Homes d'Àpiera R. de M(e)aya Robert de Tarragona		60r	
Homes de Lleida		61v	
Homes de Tortosa Homes de Montblanc Homes de Caldes		62r	
El Temple		62r/62v	

QUADRE 16: Relació cavalleries/obradors:

Municipalitat:	Num./O.	Num./C.
Barcelona	30	77,5
Marsella	27	36
Tarragona	21	368
Lleida	6	198
Cervera	3	31
Montblanc	3	41
Girona	2	35,5
Caldes	2	39
Vilafranca	2	56
Manresa	2	80,5
Tortosa	2	90

QUADRE 17: Relació d'activitats menestrals o professionals al *Còdex Català*.

Nom	Ofici	Lot	Ext.	Lloc	Ref.
Bg. Company	escrivà	Rahal Abenmuzalibenhualen	3 j.	Ciutat	3r
		Alqueria Rahal Algar	3 j.	Montuïri	22r
G. Company	escrivà	Alqueria Bennazar	6 j.	Artà	9r
Nicolau, mestre		Alqueria Algebelf	3 j.	Inca	3v
		Rahal Nabil	2 j.	Sineu	9r
		Rahal Aliuz	3 j.	Sineu	9v
		Casa de Abanymaroan		Ciutat	41r
Martí Ferrandiz	hortolà	Alcheria Abenaamor	4 j.	Inca	4r
		Rahal Almerii	2 j.	Inca	6r
P. Gorsalvez	reboster	Alqueria Sent Marti Abenrayma	5 j.	Pollença	7r
Ruiperiz	reboster	Rahal Alcudia	2 j.	Sineu	7r
Maymo	carnicer	Alqueria Benihaccam	10 j.	Sineu	8v
Balaguer	tender	Alqueria Dayat Almarchi Libamonti	5 j.	Sineu	10v
P. Johan	escrivà	Honor den Abnelucet	5 j.	Sineu	11v
Arterio	escrivà	Rahal Amaafa	3 j.	Sineu	12r
R. (d e Montpeller)	espiciaire	Rahal Benihuart	4 j.	Sineu	12v
Tomas Partiden	sastre (?)	Rahal Almozor	5 j.	Petra	13v
Pelegri	adobador	Rahal Abnalazerac	3 j.	Petra	13v
P. Doscha	picapedrer	Rahal Benilalhuax	5 j.	Petra	14r
Andreu, mestre		Alqueria Beninatgar		Artà	16v
Bn.	pergaminer	Alqueria Debennouh	2 j.	Montuïri	18r
Bg.	pergaminer	Alqueria Alpotrocugel	4 j.	Montuïri	18r
Pelegri	fuster	Alqueria Benirocaibi	3 j.	Montuïri	20v
Lorens	draper	Alqueria Unqueira	5 j.	Muntanyes	23v
P. de Melio	escrivà	Raal Toffail Abiniucef	10 j.	Ciutat	1 v

RESUM

Sovint s'afirma que el muntatge artesanal mallorquí d'època cristiana es va fonamentar sobre el musulmà anterior a la conquesta feudal, si bé mai s'ha fet res concret per demostrar-ho. Ençà i enllà hi ha un cert cabal de notícies (no necessàriament inèdites) que permeten besllumar quelcom del que va passar amb les manufactures després de la conquesta. El que es pretén és una primera recollida i revisió d'aquesta informació dispersa per tal de fixar uns trets generals d'aquest pas de la manufactura andalusina a la manufactura feudal. Un fet tant més significatiu, per quant els obradors s'han de veure com a generadors d'una rendibilitat econòmica immediata, facilitant entendre perquè, dins les primeres dècades després de la conquesta, la majoria d'aquestes instal·lacions no sofriren grans transformacions, preferint-se explotar-les tal qual es trobaren. L'especulació que al seu entorn es desenvolupà era un més dels mecanismes de la colonització feudal d'unes terres que no només podien oferir beneficis a partir de l'explotació agrària, sinó també a partir de certes manufactures, ràpidament monetaritzables.

ABSTRACT

It is often confirmed that the bases of Majorcan artisan from the cristian times was formed in the previus moslem before conquest feudal, even though nothing has ever been done to prove it. There are many things reported, here and these which allows us to see something of the merchandise after the conquest. What we are tryng to show is a first impression and revision of this information so as to get a general concept of this transformation of the moslem articles to the feudal articles. Something which is very important because the workers have to be seen as creators of a sources of immediate economical on come understanding that in the beguining of the first decades after the conquest, the majority of these instalations didn't suffer great transformations, they prefered to exploit then the same as they were found.